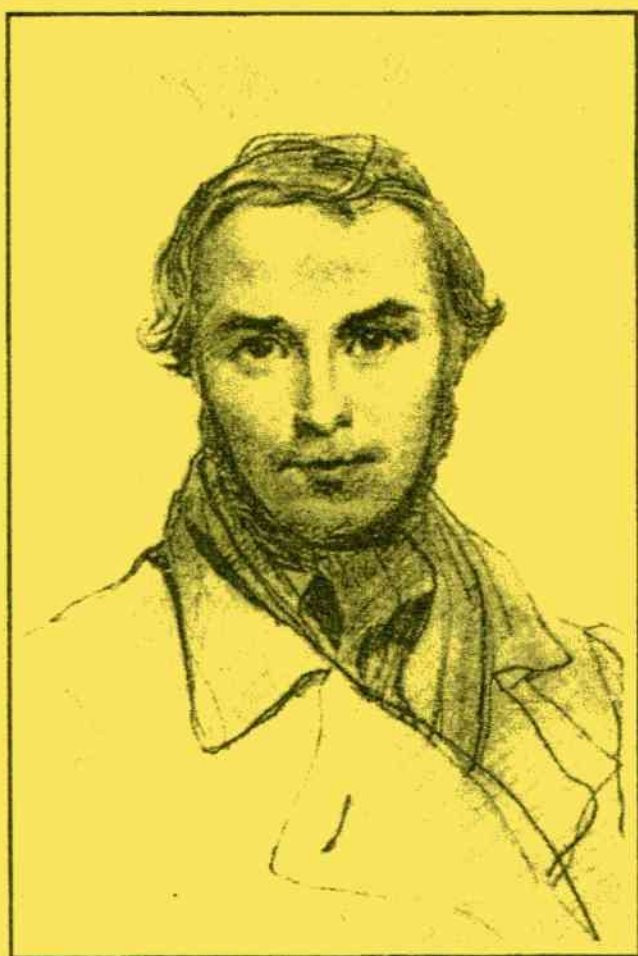

83. 3 (Чуир-Чхте)

© 24

Анатолій Сваричевський

**НА
ПРЕКРАСНІЙ
ПОДОЛІ**

Музыкальной
Студии
Областной
Филии
12.13

✓
Анатолій Сваричевський

НА ПРЕКРАСНІЙ ПОДОЛІ

Сторінки подільської Шевченкіани

До 140-річчя перепоховання Т.Г.Шевченка
і 155-річчя перебування Кобзаря на Поділлі та Волині

На світі є Шевченко й Україна.
То батько й мати дорогі мої.
Володимир СОБОТОВИЧ

107284
Відділу
краснознавства
обласної універсальної
бібліотеки і його
мими послідовникам
на щастя і добро!
А.Сваричевський
14.11.2001

A 28568

ББК 83.3УКР6

С 24

Художньо-публіцистичне видання
Анатолій Володимирович СВАРИЧЕВСЬКИЙ
НА ПРЕКРАСНІЙ ПОДОЛІЇ
Сторінки подільської Шевченкіани

*До 140-річчя перепоховання Т.Г.Шевченка
і 155-річчя перебування Кобзаря на Поділлі та Волині*

*Автор висловлює щиру подяку за благодійну допомогу
Хмельницькій обласній бібліотеці для юнацтва
(Шудрак Т.М.)*

*і Хмельницькому міському Товариству
української мови ім. Т.Шевченка "Просвіта"
(Діденко З.О.)*

Видання розраховане на учителів, учнів і студентів, дослідників-краєзнавців, музейних і бібліотечних працівників, усіх шанувальників Т.Г.Шевченка.

При роботі над книгою автор використав твори Т.Г.Шевченка, архівні документи та матеріали періодичної преси

Сваричевський А.В.

С 24 На прекрасній Подолії. Сторінки подільської Шевченкіани (до 140-річчя перепоховання Т.Г.Шевченка і 155-річчя перебування Кобзаря на Поділлі та Волині): — Хмельницький, НВП "Евріка" ТОВ, 2001. — 56 с.

ISBN 966-7959-17-1

© А.В.Сваричевський, 2001

© НВП "Евріка" ТОВ, 2001

За покликом серця

Анатолій Сваричевський — один із перших дослідників, який звернувся до теми перебування Т.Г. Шевченка на Поділлі. Тому не випадково у Шевченківському словнику (Інститут літерат. ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. — 1978. — К. т.2. С 267) є посилання на його статтю "Археологічна подорож Т.Г. Шевченка на Поділля", що була опублікована в журналі "Народна творчість та етнографія" (1973. — №2. — С. 80-82). На цю ж працю вказують і упорядники історико-літературного дослідження "Поділля" (АП України. Інститут МФЕ ім. М.Т. Рильського. — К. — Доля. — 1994. — С. 16).

Близько 30 статей, присвячених великому поету, і, зокрема, зв'язків його з нашим краєм, перебуванню його на території теперішньої Хмельницької області, опублікував пошуковець. Частина з них згодом була внесена до книги "Шевченко і Поділля" (Хмельницький: Поділля. — 1994).

"До 180-річчя уродин Тараса Шевченка виходить чи найвагоміша праця Сваричевського — "Т.Г. Шевченко і Поділля". Усі шанувальники великого Кобзаря будуть вражені: скільки тут зібрано нового про перебування Шевченка в цьому краї", — відмітив Борис Степанишин, професор Рівненського гуманітарного університету, лауреат Державної премії України в галузі науки.

"Писати про Шевченка — справа і відповідальна, і нелегка. Нелегка тому, що, здається, досліджено кожен рядок поезії, кожна стежину, що сходив Тарас. Та, виявляється, не все це достеменно вивчено. А тому й взявся за перо подільський краєзнавець Анатолій Сваричевський", — зазначив Віталій Мацько, кандидат філологічних наук з Хмельницького.

Геній Шевченка, мов океан, невичерпний. Зумій знайти в ньому щось своє.

А.Сваричевський — учасник всіх 4-х наукових Шевченківських конференцій, які проводилися в нашому регіоні: "Т.Г. Шевченко і Поділля" (наук.-практ. конф., присв. 175-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка. — Кам'янець-Подільський. — 1989); "Шевченко і Поділля" (Всеукр. наук. конф.: 20-21 трав. 1999. — Кам'янець-Подільський); "Тарас Шевченко і українська культура XXI століття" (Всеукр. симпозіум. — 19-20 трав. 2000 р. Кам'янець-Подільський); "Спадщина Т.Г.Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти" (Міжвузівська наук.-практ. конф. 1-2 берез. 2001р. Хмельницький). У збірниках праць цих симпозіумів опубліковані його тези.

"Ім'я краєзнавця, літературного слідопита і педагога Анатолія Сваричевського широко знане не тільки на Поділлі, де він живе і працює, але й далеко за його межами. Адже його наукові інтереси співпадають з творчими пошуками багатьох відомих учених-філологів, котрі досліджують життя і творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Леоніда Глібова та інших видатних майстрів слова, про яких залишиться добра пам'ять у нашому краї", — зазначає письменник Микола Мачківський у передмові до книги А.Сваричевського "Проскурів літературний".

Як редактор науково-методичного журналу "Педагогічний вісник" Сваричевський зініціював спецвипуск цього часопису до Міжнародного Шевченківського свята в області.

На могилі
Кобзаря.

Його як дослідника і літературознавця часто запрошують для проведення лекцій і бесід у навчальні заклади, бібліотеки, музеї. До нього звертаються за порадами і консультаціями письменники, науковці, учителі, учні і студенти.

Цілком заслужено йому присуджено обласну премію ім. Т.Г. Шевченка, і вручена вона якраз в ті дні, коли на Хмельниччині проходило Міжнародне Шевченківське свято "В сім'ї вольній, новій..."

Не прагнучи до звань та ступенів, подільський краєзнавець у постійному пошуку. І перед вами, шановний читачу, нова його книжка, присвячена 140-річчю перепоховання Кобзаря і 155-річчю перебування його на Поділлі і Волині.

З неї ви дізнаєтеся про особливості подорожі великого поета нашим краєм, оспіваним ним у багатьох його творах.

Автор чимало попрацював не тільки над архівними матеріалами, але й досконало дослідив цю проблему у творах Кобзаря, знайшовши в них не одну згадку про Поділля, цитує окремі абзаци, в яких видно, що поет добре запам'ятав побут подільян, архітектурні споруди краю.

Вийшовши за рамки цієї теми, Сваричевський оповідає про подільських друзів і однодумців Т.Г. Шевченка. Тих, які залишилися вірними пам'яті поета і після його кончини, брали участь у перепохованні, поширювали його ідеї, пропагували твори Кобзаря, ініціювали їх видання.

Цілком логічно автор перекидає місточок з минувшини у наші дні, подаючи низку розповідей про тих, хто за покликом серця вважає своїм обов'язком донести до сучасників, насамперед молоді, шевченківське слово, поезію, образотворчу спадщину, які мають могутній емоційно-виховний заряд. До них належить і автор книги. Кожна книжка, що активно повертає свідомість і совість читача до нових граней пізнання Шевченкового генія, заслуговує на добру повагу.

Сподіваюся, що саме так сприйметься й дане видання.

Олександр ВІДОМЕНКО,

праправнук Т.Г. Шевченка, лауреат обласної премії ім. М.Годованця

З Кобзарем — у третє тисячоліття

“Кобзарю! До тебе завжди я приходжу, ти ж моя совість і закон”, — урочисто проголосила поетеса Ліна Костенко.

Ми, в Україні й поза Україною, земляки його — живі чи ненароджені — правнуки достойні і правнуки погані, ще в дорозі, трудній і виснажливій — до справжнього Шевченка, до єдиної Шевченкової правди, Шевченкового волелюбства.

Пізнавати Шевченка — це пізнавати себе, нашу багатостраждальну і героїчну історію, опускатися в огидні ями національного розбрату, самоприниження, взаємопожирання і взаємопідсижування, малоросійства, холуйського лицемірства, — всього того, що в новочасній добі з такими труднощами намагаємося викорчувувати і випалювати глаголом Шевченка.

Адже малодушність, пристосованство, демагогія і політична мімікрія й сьогодні високо оплачуються.

А хіба не є доказом пророчого бачення національних проблем такі рядки з “Послання” і нам, тоді ще “не народженим”:

“Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають. Замість пива праведную кров із ребер точать”.

“Не дуріте самі себе, Учітесь, читайте. І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь. Бо хто матір забуває, Того бог карає...”

“Обніміте ж, брати мої, Найменшого брата, — Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати... І забудеться срамотня Давня година, І оживе добра слава, Слава України, І світ ясний, невечерній Тихо засіяє... Обніміться ж, брати мої, Молю вас, благаю!”

Слід визнати, що саме в останні роки, як ніколи раніше, ми відчули, наскільки сучасною є поезія Шевченка. Може, це і перебільшення, але хочеться сказати, що зараз у нас немає жодного митця, жодного мислителя, жодного політика, який би пояснив сьогоднішні наші проблеми глибше за Шевченка.

Головне ж в усіх наших діяннях за Шевченком — бути патріотом свого народу, тоді не закрадеться думка оббирати народ, тоді не будуть допущені до кормиги влади захланні олігархи і мафіозі.

“В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”, — це так, але ж і в ній знаходяться люди, які деруть шкуру “з братів незрячих гречкосіїв”, що спостерігаємо і нині.

Шевченко утвердив український народ, його мову, культуру в бутті, в історії. І світочі української громадської думки, а за ними і представники інших культур на весь світ проголосили — Шевченко став символом незнищенності українського народу, який не могли поставити на коліна ні золотоординці, ні бундючна польська шляхта, ні російський та австрійський царат, ні німецько-фашистські загарбники, ні сталінсько-сусловські ідеологи.

Ми зберегли себе як нація завдяки його Слову. Шевченкове Слово є оберегом нації. І це Слово допоможе нам стати великою нацією.

Думаймо про Шевченка, живімо Шевченком, продовжуймо Шевченкове безсмертя в собі і в дітях наших.

Присутність Шевченка в повсякденному і духовному житті нині ще підсилюється.

Молода людина, шукаючи з кого брати приклад у житті, звертається і до

прикладів минулого, згадає про тих, хто своє життя не змарнував, а навпаки вславив великими ділами. Тарас Григорович Шевченко — один із таких велетнів. Почав він життя як мільйони інших кріпацьких дітей, а став одним із найосвіченіших людей свого часу, академіком. Тяжкі удари долі: заслання, солдатчина, урядові переслідування, матеріальні нестатки — не зломали його, духовно загартували.

Життя Тараса Григоровича Шевченка гідне благоговійного подиву як справжній подвиг, як героїзм найдивовиж сильної духом людини. Своєю поезією він виховав цілі покоління українських патріотів. Упродовж віків наші нащадки бачитимуть у ньому для себе приклад мужності, стійкості, витривалості, широчини інтелектуальних інтересів, мудрості, патріотизму.

І в третьому тисячолітті слово, що допоможе кожній людині зрозуміти себе і навколишній світ, будемо шукати в книзі, що зветься "Кобзар".

Киньмо ще раз побіжний погляд на всю його творчість і побачимо, що навіть в найпохмуріші дні світлим маревом поетові завжди була картина вільної України, доброї трудової сім'ї, веселої матері і дитини. Заради реального здійснення цього ідеалу — мирного розквіту вільного народу — Шевченко й віддав себе до останку, чесно повернувши борг за велике і тяжке щастя бути геніальним співцем. За право на схилі життя сказати своїй долі:

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.*

Ось цим він і дорогий нам сьогодні й буде таким для наших дітей і внуків, усіх наступних поколінь. Бо слава поета, який стає символом народу, живе вічно, відлунюючись у незнищенній пам'яті нащадків.

У кожного свій Шевченко. Наш — ще й на отчій землі — Поділлі і Волині. Адже це земля, яку "сходив Тарас", мав духовні зв'язки з цим краєм, оспівав його в своїх творах. Побувавши в цьому мальовничому куточку України, помережаними стрічками річок, оздобленого намистом невисоких гір, що звуться Медоборами, прикрашеного парубоцькими кучерями зелених гаїв, Кобзар згадує у своїх творах і Дністер, і Случ, а край називає вустами одного із своїх героїв "прекрасною Волинню і Подолією".

Пісня "Заповіту" над планетою

У грудні 1845 року Шевченко гостював на Переяславщині у поміщика С.Н.Самойлова. Тут він, застудившись, захворів. 24 грудня стан його різко погіршав.

Самойлови, побоюючись гіршого, відправили поета в Переяслав до лікаря Козачковського. Тяжко було в дорозі, не легше і при прибутті, хоч лікар-приятель зробив усе можливе.

Прийшла невесела думка, що це, може, останні години його життя

Так не хотілось умирати, бо ж тільки почав по-справжньому жити. Але до всього треба бути готовим. Якщо, отже, смерть, то треба сказати людям останнє слово.

25 грудня (за новим стилем 6 січня — на Різдво Христове), перемагаючи хворобу, якось підвівся і ослабленими руками запалив свічку. На папір лягали перші, такі страшні для молодого людини, слова:

*Як умру, то
поховайте мене...*

Отакі події наштотували Шевченка до написання "Заповіту". Але поштовх ще не є причиною.

Якби тільки хвороба поета була причиною, то ми мали б суто особистий, так би мовити, приватний, а не громадський заповіт.

Заповіти писали різні поети, скажімо, Ю. Словацький, П.Беранже та інші. Основний мотив їхніх заповітів — прощання поета з життям.

Тому їх не порівняти з величавим співом Шевченкової поезії "Заповіт", яка є програмним зверненням Шевченка до сучасників і майбутніх поколінь — звучить заклик повстати, повалити гнобителів і побудувати нову, вільну сім'ю народів.

Перші слова "Заповіту" вражають своєю граничною простотою, навіть буденністю.

Неначе батько зібрав синів перед смертю і лагідно, спокійно просить його поховати, як годиться. Але не де-небудь, а "на Україні милій".

Поет силою поетичного слова підняв своїх читачів на таку височінь, звідки вони оглядають Україну від краю до краю, відчувають себе господарями цієї краси, цієї величі і усвідомлюють громадянську відповідальність за долю рідної Вітчизни. Так пробуджуються в людині патріотизм, її національна гордість. І говорить поет про священні почуття трьома ємкими епітетами "Україна мила", "степ широкий", і "лани широкополі", і однією тавтологією "реве ревучий".

Різні люди говорять, що кожного разу, коли вони зустрічаються з словом "Україна", в їх уяві постає саме оцей шевченківський образ широкополі, до болю милої батьківщини.

Очевидно, у свідомості нашої цей образ належить до постійних, і пішов він від Шевченка.

У двох наступних парах строф поет уже думає не про себе, не про свою можливу смерть, а лине душею і турбується за долю рідного народу, його майбутнє.

Відчувається хвилювання автора: рядки тут більш енергійні, поривчасті. Якщо станеться так, що Дніпро "понесе з України у синє море кров ворожу...", тобто коли будуть знищені усі кати його народу, він готовий линути з вдячністю до бога.

Пов'язавши перші дві строфи зі словом "поховайте", Шевченко звертається до рідного народу:

*вставайте
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.*

Закінчується "Заповіт" дуже оригінально. В останній строфі особисті і громадські мотиви зливаються в один. Після емоційного спалаху-заклику йде перехід до інтимного світу поета, його мрій.

Непохитно вірячи, що народ збудує нове суспільство — "велику сім'ю, вольну, нову". Кобзар просить: у цій сім'ї нехай не забудуть поета і згадують "незлим тихим словом". Це друге особисте, дуже скромне прохання.

"Заповіт" має не тільки свою передісторію, але й післяісторію.

Відомо, що 1847 року під час арешту Т.Шевченка, жандарми забрали у поета рукописну книгу "Три літа", в якій був текст "Заповіту".

Вона пролежала за ґратами до 1905 року. Царський поплічник Дубельт перекреслив текст "Заповіту". На щастя, кілька рукописних копій цієї поезії мали шанувальники таланту Шевченка, і, таким чином, твір став загальновідомим.

Невидрукований, він поширювався у рукописному варіанті.

Вперше "Заповіт" було видруковано в Лейпцигу 1859 року в збірці "Нові вірші Пушкіна і Шевченка" під назвою "Думка".

Згодом "Заповіт", інші твори Кобзаря з цього збірника були видані окремим відбитком під назвою "Поезія Тараса Шевченка. Липськ, 1859".

У Росії "Заповіт" вперше був надрукований (і то тільки перших вісім рядків) 1867 року в Петербурзі в "Кобзарі" за редакцією М.Костомарова. Редактор назвав ці 8 рядків "Заповіт". Ця назва стала традиційною.

У Шевченка заголовку не було.

Аж до революції 1905 року "Заповіт" повністю в Росії не друкувався, бо царизм боявся, як вогню, заклику до українців "рвати кайдани". За кордоном же, в Чехословаччині, Німеччині та інших країнах, читали його повний текст.

У рукописному вигляді "Заповіт" потрапив на Галичину. 1864 року відомий галицький композитор і музичний діяч М.Вербицький (автор гімну "Ще не вмерла Україна") вперше озвучив цю поезію. За задумом композитора соліст-тенор співає першу строфу, а хор затим підхоплює "Поховайте та вставайте".

Складав музику до "Заповіту" і Микола Лисенко.

Однак запропоновані мелодії не здобули популярності. Найкраще відтворив дух Шевченкової музи полтавець Гордій Гладкий. Він 1868 року створив мелодію до "Заповіту", яка стала кращою від інших і дістала всенародне визнання.

Із 1868 року хорові колективи виконували цю революційно-національну пісню в дуже урочистій обстановці.

Причому кожний раз зал вставав під час співу.

Ця традиція — слухати спів “Заповіту” стоячи поширилася на всю Україну, а далі — і на цілу планету, де тільки живуть розкидані долею українці.

У хвилини творчого натхнення багато композиторів зверталися до “Заповіту”. Нині є понад 60 гармонізацій — супроводів до чудової мелодії Г.Гладкого відомих митців: К.Стеценка, О.Кошиця, Я. Степового, Б.Барвінського, В.Заремби, Д.Аркашвілі, П.Батюка та інші.

Крім того, на текст “Заповіту” видатні композитори склали музичні твори великих форм — кантати: В.Барвінський, С.Людкевич, Б.Лятошинський, симфонічні поеми: Р.Глієр та інші.

Поети різних народів планети, виявляючи шану до музики Т.Шевченка, переклали “Заповіт” рідною мовою.

Так, уперше 1862 року звучав “Заповіт” польською мовою. Його переклав А.Гожалчинський. 1869 року — російською. Переклад здійснив М.Гербель.

І.Франко 1882 року переклав пісню німецькою мовою.

Нині “Заповіт” звучить у перекладах 147 мовами народів світу.

Пісня “Заповіту” лунає над планетою.

А чи ми, українці, виконали “Заповіт” великого Кобзаря?

Так, ми перепоховали його тіло з Петербурга на Чернечу гору, де лани широкополі, Дніпро і кручі, видно і чути, як реве ревучий. Порвали кайдани царизму, радянської імперії.

А от щодо створення сім’ї вольної, нової, то дай Боже, аби ми разом створили ось таку Україну — “вольну і нову”, відчули себе господарями, а не рабами.

Заповіт Тарас Григорович написав на початку 1846 року (6 січня за н.с.), а восени цього ж року він прибуває на Поділля і Волинь.

Як свідчать його друзі М.Куліш і М.Костомаров, поет брав з собою у відрядження не лише друковані “Кобзар” (1840), “Гайдамаки” (1841), але й твори у рукописах: “Заповіт”, “Сон” (“У всякого своя доля”), “Кавказ”, “Єретик”, “І мертвим, і живим...”, читав їх друзям і однодумцям, серед яких було чимало подолян.

Він тут ходив

У 1843 році для виявлення, збирання і публікації історичних документів і старожитностей, збирання відомостей і фіксації пам’яток старовини, організації і здійснення археологічних розкопок, публікації результатів досліджень при київському, подільському і волинському генерал-губернаторові була створена Тимчасова комісія, частіше відома від назвою Київської Археографічної комісії.

У цю наукову установу в березні 1845 року в званні некласного художника був затверджений Тарас Григорович Шевченко.

Він цілком задовольняв комісію як співробітник для замалювання історичних, археологічних, архітектурних та інших пам’яток, записів легенд і переказів.

Шевченко активно включився в роботу комісії та за її дорученням відвідав більшість губерній України — Київську, Полтавську, Чернігівську, Подільську

та Волинську, обстеживши, описавши та замалювавши велику кількість найрізноманітніших різночасових пам'яток історії та культури, особливо археологічних та мистецьких. Відомості і згадки про них, їх описи і зображення він залишив у багатьох своїх творах, зокрема повістях "Музикант", "Наймичка", "Варнак", "Прогулка с удовольствием и не без морали", "Княгиня", "Близнецы", поемах і віршах, "Щоденнику", "Археологічних нотатках", листуванні та малюнках.

21 вересня 1846 року Шевченко одержав від київського генерал-губернатора розпорядження такого змісту (документи даються мовою оригіналу):

"Г.сотруднику Временной комиссии для разбора древних актов Шевченко Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

1-е. О народных преданиях, местных повестях и сказаниях и песнях и всему, что Вы узнаете, составить описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в том виде, как они есть.

2-е. О замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также и исторические сведения. С этих курганов снять эскиз на счет их формы и величину и описать каждый по собранным сведениям.

3-е. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить им описание, чтобы можно было распорядиться снять с них в будущем году рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги, то таковые доставить ко мне, или узнав, где они находятся, и о том донести.

4-е. Кроме сего, отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимите:

а) общий наружный вид Лавры, б) внутренность храма и в) вид на окрестность с террасы.

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки по возвращении Вашем в Киев представить ко мне.

Подорожную и примерно на прогоны и кормовые 150 руб. серебром при расходной тетради Вы получите из моей канцелярии.

Генерал-губернатор Д.Бибиков".

Виконуючи це розпорядження, Шевченко одержав в канцелярії генерал-губернатора документ про його відрядження:

"Предъявителю сего, сотруднику высочайше утвержденной при мне временной комиссии для разбора древних актов, свободному художнику Шевченко поручено собрать в Киевской, Подольской и Волынской губерниях разные сведения о народных преданиях, рассказах о курганах, древних памятниках, а также древние акты, бумаги и т.под.

Посему подписывается градским и земским полициям Киевской, Подольской и Волынской губерний оказывать г.Шевченко при исполнении его поручения самое деятельное содействие.

Киев, сентября, 21 дня, 1846 года.

Генерал-губернатор Вибиков".

Одночасно київський генерал-губернатор видав розпорядження цивільним подільському і волинському губернаторам всіляко сприяти Шевченкові у ви-

Кам'янець-Подільський. Тринітарський костіол. Фото 1909 р.

конанні покладених на нього доручень, а також надіслав листи подільському архієпископу Арсенію і волинському архієпископу Никанору з проханням надати Шевченкові допомогу при огляді ним церков і монастирів.

Одержавши необхідні документи для себе і місцевих властей, митець, не затримуючись, вирушив у милий його серцю волинський "богом благословений край" і прекрасне Поділля.

Як вважають дослідники, маршрут його лежав по так званому Великому польському трактові з Києва на Поділля через Віту-Поштову, Васильків, Гребінки, Білу Церкву, Сквиру, Липовець, Брацлав, Серби, Могилів-Подільський, Курилівці, Нову Ушицю (колишні Літнівці), Миньківці (Сцибори), Рахнівку (тепер Дунаєвецького району) до Кам'янця-Подільського.

"Нужно было мне съездить в Каменец-Подольский, и я Трохима взял с собой, а чтобы занять его чем-нибудь в дороге, я дал ему чистую тетрадку и велел записывать все, что случится во время дороги, начиная с названия почтовых станций, сел, городов и рек", — пише Кобзар у повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали".

На жаль, тут згадується лише перший населений пункт після Києва, в якому побували подорожні, — станція Віта.

Ідучи до Кам'янця-Подільського, деś поблизу Могилева-Подільського, по дорозі до Нової Ушиці, Шевченко побачив Дністер з його скелястими берегами, про який згадує на засланні в поезії "Меж скалами, неначе злодій":

*Меж скалами, неначе злодій,
Понад Дністром іде вночі
Козак і дивиться йдучи
На каламутну темну воду.
Неначе ворогові в очі...*

В губернському центрі Поділля Кам'янці-Подільському Шевченко не лише

Кам'янець-Подільський. Стара фортеця. Фото 1957 р.

знайомився з його численними середньовічними архітектурними спорудами, а й збирав перекази і пісні, за його словами, про "славного лицаря", селянського ватажка Поділля Устима Кармалюка, ім'я якого тісно пов'язане з цим старовинним подільським містом. Тричі — з 1814 по 1823 роки Кармалюк був ув'язнений в кам'янецькій фортеці. Поранений в ногу під час сутички з вартою при намаганні втекти, Кармалюк усю осінь 1823 року просидів прикутий до кам'яного стовпа в одиночному казематі Панської башти, яку згодом народ назвав Кармалюковою.

Під час подорожі по Поділля та Волині Шевченко особисто записав рядки невідомого варіанта пісні про Кармалюка, а також інші зразки народної творчості. Шевченко уважно записував все, що бачив і чув. Багато йому допомагали знайомі. Учитель географії Кам'янець-Подільської міської чоловічої гімназії Петро Чуйкевич записав до альбому Тараса Шевченка народні пісні "Пливе щука з Кременчука", "Зійшла зоря ізвечора", "Ой, Кармалюче, по світу ходиш". Під останньою піснею рукою Шевченка зазначено: "Кам'янець. 1846 літа 3 октября. Од Петра Чуйкевич". Ця зустріч з Чуйкевичем є, на жаль, єдиним свідченням про перебування Шевченка у місті над Смотричем.

У Кам'янці-Подільському поет перебував десь між 2 і 7 жовтня 1846 року. Бо ж 2 жовтня подільський архієпископ надіслав до Археографічної комісії повідомлення про те, що він розпорядився сприяти Шевченкові у виконанні ним завдань комісії, а 7 жовтня Кам'янець-Подільський цивільний губернатор у листі до київського генерал-губернатора повідомляв про те, що він зробив все для виконання Шевченком завдань Археографічної комісії.

До речі, познайомившись з архієпископом подільським і брацлавським Арсенієм (Москвіним Ф.П.), Шевченко повірив у його нібито просвітницьку діяльність і вже після заслання, коли той став митрополитом київським і га-

лицьким, сподівався, що Арсеній буде сприяти розповсюдженню і використанню "Букваря южнорусского" в сільських школах. Про це він писав у листі до М.К. Чалого 4 січня 1861 року: "Я і чув, і читав, що високопресвященний Арсеній дуже возревновал о сельских школах и жалуется, що не печатають дешевих букварів. Покожіть йому мій "Букварь", і якщо вподобасться, то я і йому пришлю хоч 5000 екземплярів, звичайно, за гроші, бо це не моє добро, а добро наших убогих воскресних школ. Так і скажіть йому: "Але митрополит, по погодженню з обер-прокурором синода, відхилив цю книжку Шевченка як навчальний посібник.

Боялися царизм і духовенство Шевченківського слова і до його "Букваря" ставилися вороже.

З документів, які збереглися, випливає, що наступним після Кам'янця-Подільського пунктом подорожі Шевченка на Поділля і Волинь був Почаїв. Проте, щодо маршруту цієї подорожі є різні гіпотези.

Одні дослідники вважають, що перш ніж вирушити на Волинь, йому потрібно було потрапити спочатку до її центру Житомира, щоб передати керівникам губернських властей розпорядження генерал-губернатора і засвідчити себе перед ним. В цьому зв'язку припускають, що його маршрут з Кам'янця-Подільського до Житомира йшов через Нігин, Ярмолинці, Проскурів, Меджибіж, Летичів, Хмільник, Уланів, Бердичів і Кодню. За іншою гіпотезою, Шевченко з Кам'янця-Подільського вирушив безпосередньо до Почаєва, спочатку за тим же маршрутом через Ярмолинці та Проскурів, а потім з останнього вже через волинські міста Старокостянтинів та Ізяслав, які також мають відомі середньовічні пам'ятки і пов'язані з важливими історичними подіями. До речі, у повісті "Варнак" Шевченко згадує місто Заслав (Ізяслав).

По дорозі до Почаєва, під час перебування в ньому та при поверненні до Києва Шевченко відвідав ряд міст і місцевостей колишньої Волинської губернії, відомих історичними і архітектурними пам'ятками та пов'язаними з важливими історичними подіями і діями: Вишнівець і Кременець, Дубно і Острог, Берестечко, Луцьк і Ковель, Корець і Новоград-Волинський. Митець там оглядав руїни могутніх фортець з їх потужними кам'яними мурами і вежами, величні палаци і храми, церкви-усипальниці представників панівної знаті, пам'ятки народної архітектури.

Подільський журналіст і краєзнавець Валентин Бендюг розробив можливий варіант маршруту Кобзаря від Острога до Корця ("Подільські вісті". — 2001. — 13 березня).

Найдовше Шевченко залишався в місті Почаїв, де був один із найбільших у Росії монастирів – Почаївська Лавра з її багатим архітектурним комплексом, центром якого є величний Успенський собор XVIII ст. Тут згідно із завданням Археографічної комісії Тарас Шевченко намалював чотири акварелі: "Почаївська лавра з півдня", "Почаївська лавра а заходу", "Собор Почаївської лаври" (внутрішній вигляд), "Вид на околиці з тераси Почаївської лаври", а також виконав два ескізи і начерк олівцем. Всі вони репродукуються у сьомому томі повного зібрання творів Кобзаря. На всіх акварелях позначився загальний принцип Шевченка-художника: обов'язкова присутність людських постатей.

У Почаєві Тарас Шевченко записав також народні пісні "Гиля, гиля, селезень", "Ой пила, вяхиліяла" та "Ой у саду, у саду".

У повісті "Варнак" Шевченко пише про відвідини міста Кременця, відзначаючи його пам'ятки: "Возвращаясь из Почаева, я зашел в Кременец посмотреть на королеву Бону и на воздвигавшиеся в то время палаты, или кляштор, для Кременецкого лицея".

З Кременця шлях героя повісті Шевченка "Варнак" лежав "через село Вербы и Дубно, а из Дубна в Острог, Корец и на Новоград-Волынский, на берега ... перекрасной Случи".

Кінцевим пунктом подорожі митця по Поділля і Волині був Житомир.

"Измеривши вдоль и поперек Волынь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев. Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу, собранных мною у волынских и подольских агрономов. А юным прекрасным друзьям моим тетрадку малороссийских песен, записанных мною от подолян и волынян", — читаємо у повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали".

Перебуваючи на Поділлі і Волині, Шевченко звернув увагу на велику кількість руїн замків та палаців і протиставив їх великій кількості курганів (могил) у Придніпров'ї, розглядаючи ті й ті як свідків різної історичної долі окремих частин однієї й тієї ж землі — України. В повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали" він писав: "На полях Волыни и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда врликолепных, как, например, в Остроге и Корце". Про що ж говорять ці похмурі свідки минулого? "О деспотизме и рабстве! О хлопах и магнатах! Могила, или курган, на Волыни и Подолии большая редкость. По берегам же Днепра, в губерниях Киевской, Полтавской, вы не пройдете версты поля, не украшенного высокой могилой, а иногда и десятком могил. И не увидите ни одной развалины на пространстве трех губерний... Что же говорят пытливому потомку эти частые темные могилы на берегах Днепра и грандиозные руины дворцов и замков на берегах Днестра? Они говорят о рабстве и свободе. Бедная, малосильная Волынь и Подолия, она охраняла своих распинателей в неприступных замках и роскошных палатах. А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина (Поднепровье) туго начиняла своим вольным и вражьем трудом неисчислимы огромные курганы. Они своей славы на поталу не давали, врага деспота под ноги топтали и свободная, нерастленная, умирала. Вот что значат могилы и руины. Не напрасны грустны и унылы ваши песни, задумчивые земляки мои. Их сложила свобода, а пела тяжкая одинокая неволя".

Закінчує ж митець свої роздуми повним і логічним висновком про те, що, не зважаючи на деякі відмінності пам'яток окремих районів України, належать вони одному населенню, одному народові, історична доля окремих частин якого була різною: "От берегов тихого Дона до кременистых берегов быстро-текущего Днестра — одна почти земля, одна речь, один быт, одна физиономия народа; даже и песни одни и те же. Как одной матери дети. А минувшая жизнь этой кучки задумчивых детей великой славянской семьи не одинакова".

Подорож 1846 року допомогла великому Кобзареві ще більше вивчити свій край і народне життя, глибше зрозуміти прагнення народу, набратися наснаги з джерел народної творчості.

Ми пишаємося, що великий син України побував у нашому краї, Подільська земля надихнула його на написання ряду творів, створення яскравих образів. Адже не кожен українець зможе з гордістю сказати словами М. Рильського: "Він тут ходив. Шапки з голів! І голови схилить".

“Розкажи мені, друже мій, що-небудь про нашу прекрасну Волинь і Подолію”

Фольклорні матеріали, зібрані під час подорожі на Поділлі і Волині, поет старанно зберігав і взяв з собою на заслання. Вони були знайдені під час обшуку в Острозькій фортеці 1850 року. На допиті Шевченко відповів: "Стихи и песни на малороссийском наречии не моего сочинения, а записанные мною во время бытности моей в Киевской, Каменец-Подольской и Волынской губерниях, как песни народные, 1846 года..."

Про зошит українських пісень Шевченко згадує в повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали". Почути побачене і пережите під час подорожі на Поділлі і Волині вилилося і в інших його творах, написаних на засланні. Це поема "Варнак" (1848 р.) і однойменна повість російською мовою, створена в Новопетрівському укріпленні десь у 1853-1854 рр. Тут Шевченко щедро використовував народні пісні, перекази та легенди з свого зошита. Тема поеми і повісті про отамана ватаги селян-месників пов'язана з іменем Устима Кармалюка. Пісні і легенди про народного героя являють собою поетично-народну основу цих творів.

"Расскажи мне, друже мой, что-нибудь о нашей прекрасной Волини и Подолии", — звертається герой повісті "Варнак" до оповідача. У повісті знаходимо багато волинських та подільських топонімів. Дев'ять разів згадується річка Случ, що несе свої води по землях, які належать нині до Житомирської і Хмельницької областей, а також по кілька разів Кременець, Почаїв (нині Тернопільська область), Острог, Корець, Вербу, Дубно (нині Рівненська область), Новоград-Волинський, Житомир (Житомирська область), Луцьк (Волинська область), Заслав (нині Ізяслав Хмельницької області).

Розповідаючи про повстанські дії "варнака", Шевченко вказує на місця збору і схованок месників: лісові льохи і пещери. "Другой такой же погреб — между Заславлем и Острогом, тоже, кажется, гайдамацкой работы". Між Ізяславом і Острогом ще й досі в лісі можна бачити

Устим Кармалюк.

сліді якихось ям та укріплень, порослих чагарником. Мабуть, під час своєї подорожі Шевченко звернув на них увагу. Згадані у повісті населені пункти — це місця, де побував Шевченко під час подорожі. І всюди на Волині і Поділлі ще жили спогади про виступи Кармелюка проти гнобителів, лунали пісні про його героїчні вчинки.

Напади ватаги повстанців, які очолював герой повісті Кирило (у поемі він безіменний), здійснювались не в інтересах власної наживи. Вони брали в багатих і віддавали бідним. Це нагадує вчинки Кармалюка, які оспівав народ у широковідомій пісні "Повернувся я з Сибіру" ("Візьму гроші в багатого, убогому даю").

Слова пісні "Повернувся я з Сибіру" повністю записані в "Щоденнику" Шевченка 20 травня 1858 року. Шевченко не погоджується з тим, що ці слова можуть належати самому Кармалюку, вважаючи автором пісні подолянина Тимка Падуру, а Кармалюка називає "славним лицарем". Як видно, постать бунтаря-месника вабила Шевченко усе життя.

У повісті "Варнак" змальовано й житло головного персонажа — поселянина Соляної Захоти в Заураї: "Хата всередині, як і зокола, нагадувала Малоросію. Стіни змащені білою, а долівка жовтою глиною та притрушена пахучими травами. Попід стінами численні широкі лави з дуба. А перед образом матері всіх сумуючих лампада та стояв аналой, накритий чистим, білим, із довгими торочками рушником. На аналої лежала книга, зовні схожа на Псалтир ін квари".

Скрізь у всьому видно було лад гарного господаря і дбайливість господині, все було чисте і принале. Кімнату розмежували на дві половини вузька, довга грубка замість переділки. А грубку прикрашали ліпні арабески домашнього мистецтва. (Такі печі можна бачити на Волині та Поділлі). В кутку під образами стояв стіл, накритий бухарським килимом, а зверху білим обрусом. На столі лежала житня хлібина, напівзагорнута тонким білим рушником, що гаптований різними кольоровими шовками, біля хлібини стояла порцелянова сільничка з білою, мов рафінад, сіллю, і тут з іншого краю стола, лежала велика книга на кшталт "Четїї-Мінеї", в червоній сап'яновій оправі, із золотими, відтиснутими й почорнілими від часу оздобами".

В цьому описі помешкання варнака вгадуються риси подільського народного житла, напевне, тієї хати, яку запам'ятав Тарас Шевченко зі своєї подорожі 1846 року. Слід сказати, що чимало місць повісті "Варнак" свідчать про добру обізнаність автора з матеріальною культурою Поділля і Волині.

Улюбленим образом Шевченка був також легендарний керівник селянських повстань на Поділлі Северин Наливайко. Про нього Шевченко згадує в творах "Никита Гайдай", "У недільку, у святую", "Тарасова ніч" та інших.

Враження від поїздки 1846 року, фольклорні матеріали, зібрані й почуті поетом у цей час, лягли певною мірою в основу ще одного твору, написаного Шевченком на засланні 1848 року — поемі "Марина". У цьому творі поет розробляє тему, до якої звертався неодноразово — про знущення розбещених панів і управителів з кріпачок. У поемі не вказується місце події, але ми можемо здогадатися, що дія відбувалася на Поділлі і Волині, бо пан-поляк ("лях поганий"). Саме в Південно-Західній краї Російської імперії мали місце найстрашніші акти жорстокості кріпосників. У звітах III відділу цареві за 1845 і 1846

роки говориться про численні злочини поміщиків, їхні знущання над селянами і наголошується: "Большая часть подобных жестокостей происходила в юго-западном крае, так что ген.-ад. Бибилов вынужден был сделать во вверенных ему губерниях особое распоряжение, дабы обвиняемые в жестоком обращении управители и приказчики были немедленно удалены из имений под строгий надзор" ("Крестьянское движение 1827-1869 годов", вып. I, 1931, с. 69). Навіть Д. Бібіков — київський військовий, волинський і подільський генерал-губернатор, царський поплічник, якого Шевченко назвав "капралом" і "сатрапом", — змушений був звернути увагу на злочинне ставлення поміщиків та їхніх посіпак до селян. У звітах III відділу відзначалось, що мають місце розтління поміщиками "малолетних своих крестьянок", наруги над кріпачками — дівчатами та жінками. Селянки протестували проти поміщицького свавілля самогубством, вбивством панів-розпутників. Все це знаходило своє відображення в усній народній творчості.

Краєзнавець і фольклорист О. Вітенко з Кременця довгий час досліджував історію пісні про селянську дівчину, що покінчила життя самогубством, але не дозволила панові насміятися з неї:

"Свого часу я записав на Кременеччині пісні про Марїночку (у двох варіантах). У пісні згадано прізвище якогось пана Динкевича. Мене зацікавило — чи не можна встановити, як воно з'явилося в пісні. Згодом я натрапив на цікавий опис фортеці на Замковій горі в Кременці. Там говорилося, що пани — магнати, які жили навколо грізної і недоступної фортеці на Замковій торі, мали свої городні, за якими мусили доглядати. Серед можновладців згадано було прізвище магната села Матвісвець — Денткевича. Гнат Танцюра записав від Явдохи Зуїхи в селі Зятківцях Гайсинського району пісню, подібну до згаданої. Але тут прізвище пана Васильович. Очевидно, якась аналогічна подія мала місце на Поділлі. Саме це й зафіксовано в пісні".

Такі пісні міг чути Шевченко, перебуваючи на Поділлі і Волині. Один з таких фактів глибоко запав в душу поета, бо поему він починає словами: "Неначе цвяшок в серце вбитий, оцю Марину я ношу". Ще одним свідченням, що "Марина" написана під впливом подорожі 1846 року, є використання в поемі народних пісень, записаних на Поділлі і Волині.

*Ой гиля, гиля, сірії гуси,
Гиля на Дунай.
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та думай.*

Ці рядки поет запозичив із народної пісні "Зійшла зоря ізвечора, да й не назорилася", записаної Петром Чуйкевичем. У пісні Марини Шевченко скористався окремими образами з народних пісень, зокрема своїми власними нотатками 1846 року. Це перші рядки пісні, яку співає Марина — "Чи не та ж ку-мась, що попідтикалася".

Т. Г. Шевченко широко й різнопланово використав у творах враження волинсько-подільської мандрівки 1846 року, піддав їх художньо-естетичній обробці високого рівня. Тим самим Кобзар утверджувався в творчості як поет усенациональний, майстер з великим творчим потенціалом.

Чи ночував поет у Проскурові, або Обережно з міфами про Кобзаря

З документів, які збереглися, випливає, що наступним після Кам'янця-Подільського пунктом подорожі Шевченка на Поділлі і Волині був Почаїв. Проте, щодо маршруту цієї подорожі є різні гіпотези.

І все ж, яким би шляхом не їхав Шевченко з Кам'янця, Проскурова він, очевидно, не обминув. Тому багато краєзнавців вважають, що саме тут він зупинився на нічліг, бо так було визначено маршрутом поштової карети, де зазначалося, на яких станціях міняти коней, де ночувати.

Зупинявся поет, на їхню думку, в заїжджому дворі по вулиці Кам'янецькій. Деякі з місцевих краєзнавців і письменників пишуть розвідки, статті та художні твори на теми "Ніч у Проскурові", "Нічні монологи у Проскурові", де припускають на свій розсуд, з ким їхав поет з Кам'янця до Проскурова, з ким зустрічався, розмовляв, ходив до річки Південний Буг, дивився на руїни Проскурівської фортеці, милувався озером тощо.

У такому ж руслі створені легенди про те, що Кобзар придбав кожуха у містечку Миколаєві, що поблизу Проскурова, про намір поета викупити з кріпацтва і забрати до Києва дівчину-кріпачку Ольгу з села Брикуля, що на Шепетівщині, чи про зустріч поета з князем Сангушком у Славуті.

Дивуєшся також дослідникам з ученими ступенями, які детально розписують день за днем, який храм відвідав поет у Кам'янці-Подільському, з ким зустрічався, де гостював, не маючи про це жодних документів, керуючись лише своїми припущеннями.

Звичайно, автори фольклорних жанрів і письменники мають право на художні домисли, але тут слід бути обережним, щоб не стати творцями міфів про Шевченка, які далі будуть "мандрувати" на уроках в навчальних закладах, сторінках учнівських наукових робіт, рефератів, дитячих творів, статтях дилетантів різних рангів. Бо ж залишаючись патріотами свого краю, люблячи і поважаючи великого сина українського народу, варто, все ж, пам'ятати, що жодних документів про перебування й нічліг Шевченка у Проскурові, як і у Славуті, немає. Не знаходимо також згадки про Проскурів і Славуту в жодному із творів митця.

Легенди і народні перекази мають право на життя, але їх так і слід називати: "легенди", "народний переказ".

Безпредметним є твердження деяких науковців з Хмельницького і Вінниці про те, що Т.Шевченко іронізував з подільського народного героя Устима Кармалюка. На підставі жандармських документів ці автори доводять, що Кармалюк — не народний месник, а вбивця і розбійник (ніби хтось колись говорив, що Кармалюк був професором і читав лекції, а не "в багатих одбирав"). І для підтвердження цієї тези вони посилаються на запис у "Щоденнику" Т.Шевченка від 20 травня 1858 року. Але ж тут поет називає Кармалюка "славною лицарем" без будь-якого глузування, а іронізує з поета Тимка Падури (1801-1871), помилково вважаючи його автором пісні "Повернувся я з Сибіру". До речі, Кобзар критично висловився про творчість Падури і в повісті "Мандрівка з приємністю та й не без моралі".

Отож, слід уникати малообґрунтованих або й сумнівних версій щодо життя і творчість генія.

“Богу милий, друже мій Аркадію”

Тісна дружба поєднувала Тараса Шевченка з нашим земляком Аркадієм Михайловичем Венгжиновським (1818-1880). Він народився у Проскуріві в зубожілій родині, яка втратила не тільки маєтності, а й дворянський титул.

Мабуть, тому у формулярних списках Венгжиновського до 1858 року зазначається, що він був з обер-офіцерських дітей, тобто з нижчих верств суспільства. Лише указом Правительствующого Сенату від 8 січня 1858 року родові Венгжиновських було повернуто дворянство. Батько Венгжиновського, Микола Васильович, аж до смерті (1835) перебував на державній службі. Останній його чин — титулярний радник, остання посада — квартирний наглядач проскурівської міської поліції. Мати Аркадія по одній із ліній належала до родини Сераковських.

Навчався Венгжиновський у Подільській чоловічій гімназії, яку закінчив 1832 року. 3 травня 1833 року працював у проскурівській міській поліції, а з квітня 1836 — у проскурівському земському суді. Тут 18 вересня 1839 року йому було надано перший чин колезького секретаря. Далі він обіймав посаду в Подільській палаті державного майна, у Вінницькому окружному управлінні.

З листів Сигизмунда Сераковського відомо, що в цей час Венгжиновський багато допомагав родині Сераковських, яка залишилася без батька, загинлого у польському повстанні 1831 року. Всіляко обмежуючи особисті потреби, він вишукував кошти для дітей Сераковських, прагнучи дати їм освіту.

“Коли ти, мій дорогий, — писав Сигизмунд Аркадію Миколайовичу, — береш на шию осиротілу матір і маленькими дітьми; коли ходиш у якомусь сіряку, вкритому плямами, а малим дітям купуєш форму з тонкого сукна з блискучими ґудзиками; коли жінці, коли матері, яку так звані друзі полишають і яку кривдять, ти даєш притулок, опікаєшся нею і вимагаєш поваги до неї, і це впродовж вісімнадцяти літ, ти, дорогий мій, пишеш своїм життям таку поему, що якби її хтось склав словами, назвали б його генієм”.

Усе це характеризує Венгжиновського як людину, з якою міг заприятелювати Шевченко.

30 березня 1842 року Венгжиновського, згідно з його проханням, зараховано на службу в Тобольській губернії. Що спонукало Аркадія Миколайовича до переїзду в Сибір? Можливо, прагнення мати більшу платню і швидше просунутися по службі.

А, можливо, судова справа про викрадення з Вінницького окружного управління 196 карбованців, в процесі якої до відповідальності був притягнутий і Венгжиновський, хоча за рішенням Подільської палати кримінального суду від 29 листопада 1844 року він був визнаний невинним.

У Тобольську він займав посаду наглядача закладів громадської опіки.

1845 року Венгжиновський, знову ж таки на його прохання, переведений до Оренбурзької прикордонної комісії і призначений наглядачем школи для

киргизьких, як тоді називали казахських, дітей. Тут він провів значну роботу для кращої організації і зміцнення матеріальної бази киргизької (казахської) школи, якою заопікувався.

Але є документи, які засвідчують аж ніяк не схвальне ставлення до Аркадія Миколайовича губернських властей, бо він підтримував зв'язки з "політичними злочинцями", серед яких був Тарас Шевченко.

Справа в тому, що в Оренбурзі Венгжиновський зблизився з багатьма політичними засланцями, серед яких були Броніслав Залеський і Сигизмунд Сераковський.

"Один з наших великих приятелів і великих опікунів серед злигоднів солдатського життя", — говорив про Венгжиновського Залеський.

Коли у листопаді 1849 року до Оренбурга разом з експедицією адмірала Бутакова повернувся солдат Т.Г.Шевченко, то для опрацювання художніх матеріалів експедиції і допомоги Шевченкові був прикомандирований Б.Залеський. Через нього Тарас Григорович познайомився з Венгжиновським. І під час хвороби Шевченка у листопаді і увесь період до квітня 1850 року Шевченко і Венгжиновський часто зустрічались. Але це тривало недовго, бо в квітні 1850 року Шевченка заарештували, а Венгжиновський невдовзі змушений був повернутися в Україну.

Є підстави твердити, що, від'їжджаючи на батьківщину, Аркадій Миколайович отримав ряд доручень від членів оренбурзького гуртка щодо організації матеріальної допомоги політичним засланцям. Він вивіз з Оренбурга малюнок Олексія Чернишова, на якому зображено Тараса Шевченка в колі десятиох польських засланців, а також автопортрет поета. Ці роботи, мабуть, слугували своєрідним паролем при спілкуванні з родичами і знайомими засланців.

Побувши трохи в Проскурові, Венгжиновський оселяється в Одесі, де одружується з Елеонорою Совинською, від якої мав синів Броніслава, Гаврила та Климентія. Працює ексектором канцелярії одеського градоначальника, столоначальником судного столу цієї ж канцелярії, наглядцем Одеської міської лікарні.

Хоч матеріальне становище сім'ї Венгжиновських було дуже скромним, наш земляк не забуває друзів і допомагає їм чим може. Завдяки Венгжиновському, який діяв у тісному зв'язку з родичкою Сигизмунда Сераковського Феклою Болсуновською та поміщицею Подільської губернії Руженою Сабанською, для допомоги політичним засланцям у Сибіру було організовано збір коштів, який провадився так уміло, що властям не вдалося викрити цей захід.

З Шевченком він підтримує зв'язки через Б. Залеського. У червні 1851 року, коли Шевченко і Залеський були у складі експедиції, яка розвідувала родовища корисних копалин у горах Каратау, Т.Шевченко робить в листі Б.Залеського до А.Венгжиновського дописку: "Богу милый друже, мой Аркадию! Это не будет противу приличия, ежели ты нарочно встретишься с моим искренним другом и расскажешь все, что знаешь обо мне. Прощай, друже мой, целую тебя".

Так завдяки Венгжиновському Шевченко повідомив про своє становище В.І.Рєпніну, яка клопоталася про полегшення його долі.

В одинадцяти листах до Б.Залеського Т.Шевченко згадує "милого друга" Аркадія. Невеликі ці згадки, але надзвичайно теплі і сердечні:

6 січня 1854 р.: "Ты ничего не пишешь о Аркадии. Что он и что с ним? Пиши ему, й целуй его за меня, й скажи ему, чтобы он безбоязненно адресовал свои

письма на имя коменданта Новопетровского укрепления".

6 червня 1854 р.: "Одесские события и на милого нашего Аркадия имели влияние, а в том числе и на меня, разумеется, косвенно; я, впрочем, еще и "Цыгана" не промотал, следовательно до нужды еще далеко, а он-то бедный, как видно, в порядочных тисках. Когда будешь писать ему, не забудь поцеловать его за меня".

8 листопада 1854 р.: "Целую трижды доброго Аркадия. Насчет "Монаха" напиши ему, чтобы он не беспокоился. Деньги у меня пока еще имеются".

10 лютого 1855 р.: "Будешь писать Аркадию, кланяйся ему от меня".

25-26 вересня 1855 р.: "... не забудь написать мне о Аркадии". Кінець 1855 або початок 1856 р.: "Будешь писать Аркадию, поцелуй его от меня".

21 квітня 1856 р.: "Напиши ты Аркадию й проси его от меня, чтобы он повидался или написал Варваре насчет прошения на высочайшее имя".

Друга половина червня — 15 вересня 1856 р.: "Будешь писать Аркадию, поцелуй его от меня".

8 листопада 1856 р. "Где Аркадии й что он делает? Пиши ему, целуй его за меня".

З листів дізнаємося, що Венгжиновський на прохання Шевченка продавав деякі його малюнки, які були надіслані поетом Залеському, коли той повертався із заслання. Цим Венгжиновський сприяв поліпшенню матеріального становища Кобзаря, хоч сам перебував у матеріальній скруті і під наглядом властей.

Помер А.Венгжиновський близько 1880 року в Одесі.

Подільські друзі й однодумці Кобзаря

Перебування Шевченка на Поділлі, його полум'яне поетичне слово назавжди закарбувалося в пам'яті краян: одні — в особі передових діячів літератури, мистецтва й культури колишньої Подільської губернії особисто знали Кобзаря і глибоко шанували його образ, залишили спогади; інші — пропагували творчість поета, боролись за увічнення Шевченка в пам'яті народній.

Ми вже згадували про Чуйкевича, який тепло зустрів Кобзаря у Кам'янці-Подільському і допомагав йому робити записи зразків народної творчості.

Петро Омелянович Чуйкевич (1818-1875) почав працювати в Кам'янець-Подільській губернській гімназії молодим учителем географії, переведений сюди з Рівного, за два з половиною місяці до приїзду на Поділля Шевченка. Три роки тому, як видно з послужного списку, він закінчив Київський університет і був призначений викладачем латинської мови в Рівненську гімназію. Земляк і однокласник П.О.Куліша по Новгород-Сіверській гімназії, він через нього познайомився з Шевченком у Києві влітку 1843 року. А в Рівному заприятелював з М.І.Костомаровим, який служив у гімназії, і той про нього в одному з листів 1844 року писав так: "Співає чудово малоросійські пісні, любить їх і вищий від інших за поглядами". Молодий учитель не тільки співав, а й записував народні пісні і в Києві, і в Рівному, і в Кам'янці-Подільському. Не дивно, що Тарас Григорович виявив інтерес до Чуйкевича, аматора і знавця народної творчості.

Крім того, будучи людиною для того часу досить прогресивних поглядів, Чуйкевич був одним із активістів Кирило-Мефодіївського братства. Заарештований у 1847 році в справі цього товариства, на свідченнях у третьому відділі він не заперечував, що брав участь у нарадах, де були Т.Шевченко і М.Костомаров.

Після подорожі 1846 року Шевченкові не довелося побувати на Поділлі, але його тут знали і чекали.

"Високопочитаємий Тарасе! Вже отсе другеє письмо пишу до Вас, милий і добрий Тарасе. І в першій і в теперішній я Вам дуже, дуже багачко дякую за Ваше добреє серце і пам'ять о мені. Вашого "Кобзаря" я так полюбив, що вже ся і не розлучаєм. О вольний бо то хлопець той Кобзар, багачко правди грає! Посилаю Вам, милий Тарас, два пісні — одна єсть моя істинная біографія, а друга — маленький образок наших чиновників, я ся малював з натури. Єслі, коли Вам милий Тарасе, сподобається бути на Подолії, то вступите в хатину Михайла Гладиша, котрий Вас много любить і почитає. Всегдашний Ваш приятель і слуга Михаїл Казімірів Гладиш. 3 юля 10 дня 1860. м.Зіньків".

Цей лист є ствердженням тому, що іще за життя поета його "Кобзар" був відомий на Поділлі.

Залишається невідомою особа М.К.Гладиша. Як видно з тексту листа, він раніше зустрічався з Т.Г.Шевченком. Він захоплений творчістю поета, де "багачко правди грає". Сам автор листа був також поет. Свою біографію він виклав у пісні, надісланій Шевченкові, але вона, на жаль, не збереглася.

Другий твір М.К.Гладиша — невеличкий малюнок, в якому місцевий поет відобразив побут і звичаї подільських чиновників. Це наводить на думку, що автор листа сам належав до інтелігенції, якій було дороге рідне слово, і писав про те, що йому було близьким і знайомим.

У колі сучасників Кобзаря був уродженець Подільської губернії (село Ковалівка Немирівського повіту) Юліан Беліна-Кенджицький (1827-1889), польський поет (літературний псевдонім Подолян). Вчився в Київському університеті, учителював у Немирові, брав участь в польському повстанні 1863 року, за що був засланий у Тобольськ. Познайомившись у 1846 році з Т.Шевченком, він згадував: "Ми ходили часто на Дніпро аж до Видубецького монастиря. У ставленні до мене Шевченко не раз виявляв хвилю щирості".

Про свої зустрічі з Кобзарем Беліна-Кенджицький залишив спогади. В них він зазначає, що часто розповідав поету про Поділля, про історію цього краю. Інтерес і хвилювання у Шевченка викликала, наприклад, розповідь про страту турками у Кам'янці-Подільському сина Богдана Хмельницького Юрія: "Шевченко задумався і через деякий час сказав сумно: "Батька москалі вбили, а сина — турки".

Педагог, археолог і громадський діяч родом з Прибалтики Вільям Беренштам (1839-1904), випускник Київського університету, якийсь час працював учителем в Кам'янець-Подільській гімназії і широко пропагував твори Т.Шевченка. Залишив спогади про спілкування поета з простими людьми. "Любов свою до народу він проявляв завжди і словом і ділом", — пише Беренштам у спогадах про Тараса Шевченка.

Беренштам був редактором петербурзьких видань "Кобзаря" 1883 і 1884 років. Він організовував панахиди й обіди в роковини відзначення пам'яті поета.

У 60-х роках минулого століття у Кам'янці-Подільському вчителював і пропагував творчість Кобзаря Олександр Данилович Тулуб (1824-1872), кирило-мефодієвець, який особисто був знайомий з Шевченком. У книзі "Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського братства. Признання кирило-мефодіївців" (Київ, 1913) є текст показань О.Тулуба на допиті у жандармів. Про своє особисте знайомство з Тарасом Шевченком він не сказав ні слова, обмежившись розповіддю про знайомство з його "Кобзарем" та "Гайдамаками". Відповідаючи на одне із запитань, Тулуб свідчив, що поміж членами братства говорилося про потребу "відновити мову малоросійську, забуту всіма майже дворянами, про відмітні риси характеру малоросійського, які роблять честь всякій людині, — добродушність, відвертість і любов до Батьківщини. Звідси про поета Шевченка, який виражає в своїх творах "Кобзар" і "Гайдамаки" ці риси і відроджує мову забуваємому".

Своєму дідусеві Олександрові Даниловичу Тулубу його онука Зінаїда Тулуб присвячує свій роман "В степу безкраїм за Уралом" один із кращих творів про перебування Шевченка на засланні.

Широко популяризував твори великого поета на Поділлі також славетний український вчений-філолог Павло Житецький (1837-1911), який з 1864 до 1866 року жив і працював у Кам'янці-Подільському викладачем гімназії. Викладавши російську мову і літературу, він приділяв велику увагу поширенню творчості Шевченка. Про це свідчать його учні. Один з них Григорій Мачтет, учасник народницького руху, російський письменник, через 30 літ, у 1895 році, відвідавши могилу Кобзаря, написав нарис "На могилі. Подорожні малюнки. Присвячується Павлу Гнатовичу Житецькому".

Син Житецького Гнат, який народився у Кам'янці-Подільському, досліджував життєвий і творчий шлях Кобзаря, внісши в Шевченкіану низку праць.

З містом над Смотричем зв'язане також ім'я польсько-українського композитора, етнографа, фольклориста і поета Антона Гіацинтовича Коціпінського (1816-1866). Вій записував народні пісні, етнографічні матеріали з життя і побуту подолян, а в 1861 році видав збірку "Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і Малоросії", помістивши в ній улюблені пісні Кобзаря — "Віють вітри", "Зіронець" та інші.

Пропагуючи полум'яне слово Т.Г.Шевченка, активну боротьбу за увічнення пам'яті творчого генія українського народу проводила ціла плеяда видатних діячів української, російської і польської літератур, мистецтва і культури, ім'я яких зв'язане з нашим краєм.

Уродженець Дунаєвець композитор Владислав Іванович Заремба (1833-1903), поляк за національністю, на вірші Кобзаря написав близько 30 пісень.

Такі з них, як "Така її доля", "Калина", "І багата я, і вродлива", "На вулиці невесело", "Якби мені черевички", "Якби мені, мамо, намисто", "Утоптала стежечку" стали народними".

Український художник і педагог В'ячеслав Костянтинович Розвадовський, який значний час жив на Поділлі, намалював картини на шевченківські теми: "Катерина", "Бабусенько, голубонько", "Думка", "Тарасова могила" (1903-1905), портрети Шевченка (1901 і 1929).

На прохання В.Розвадовського російський художник І.Рєпін в 1908 році за мотивами поеми "Кавказ" виконує малюнок "Прометей" для листівки, кошти від продажу якої повинні йти на спорудження пам'ятника Кобзареві.

Уродженець Летичева, український живописець, мистецтвознавець, письменник і педагог Микола Григорович Бурачек (1871-1942), намалював понад 20 картин, присвя-

чених шевченківським місцям, серед яких "Будинок в Києві, де в 1846 році жив Шевченко", "Шлях до могили Шевченка", "Біля Чернечої гори" та інші.

М.Бурачек редагував 7 і 8 томи академічного видання творів Т.Г. Шевченка, в яких вміщена образотворча спадщина Кобзаря, він автор цілого ряду мистецтвознавчих праць: "Про портрети Шевченка", "Малюнки Шевченка", "Жіночі образи 40-х років в портретному живопису Т.Г. Шевченка", "Перші ілюстратори "Кобзаря" та інші.

Отже, в увічненні пам'яті Кобзаря, поширенні його творчості значну роль відіграли і подоляни.

Звідси видно всю Україну

Дорогоцінна скарбниця українського народу — музей-заповідник "Могила Т.Г. Шевченка" — розміщена за чотири кілометри від старовинного міста Канева, над широким голубим Дніпром. Тут, на високій горі, званій колись Чернечею, поховано великого сину українського народу, геніального поета і художника Тараса Григоровича Шевченка.

Все тут, як у Шевченковому "Заповіті": високі кручі, огорнуті серпанком, прозорі блакиті, звідси відкриваються мальовничі простори лівобережжя, а внизу Славута вічно котить свої хвилі у Чорне море.

У цих місцях великий Кобзар бував у 1859 році, коли востаннє приїжджав на Україну.

Знесилений десятилітньою каторгою і тюрмами, постійно переслідуваний царськими посіпаками, він мріяв хоч на останку літ оселитися на високому правому березі Дніпра. Він облюбував собі клапчик землі неподалік Чернечої

гори, хотів збудувати маленьку хатинку, одружитися і провести тут останні роки життя:

*Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу.
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті.
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати,
Присняться діточки мені,
Веселя присниться мати,
Давнє-колишній та ясний
Присниться сон мені!..*

Та в липні 1859 року Тараса Шевченка було заарештовано біля села Прохорівки (поблизу Канева) і, як небезпечно для трону злочинця, вислано за межі України.

Замучений царським самодержавством, підточений серцевою нестачею, приступами ядухи і водянки, Тарас Григорович помер у місті на Неві 10 березня 1861 року на сорок сьомому році життя у розквіті творчих сил.

12 березня 1861 року українського Кобзаря поховали на Смоленському цвинтарі в Петербурзі.

Виконуючи "Заповіт" Шевченка, друзі поета домоглися дозволу перевезти його прах на Україну. Нелегким був останній шлях Кобзаря, адже в той час з Петербурга була залізниця лише до Москви. Тож з Петербурга до Москви труну з тілом поета везли поїздом, з Москви до Києва — возом, запряженим трьома кіньми, з Києва до Канева — пароплавом. Скрізь, по всьому шляху, де везли домовину Тараса, в містах і селах тисячі людей проводжали його в останню путь.

У селі Микільському, що поблизу Києва, труну зустрічала група київських студентів. Серед них — і два випускники Кам'янець-Подільської гімназії: Каленик Шейковський і Павлин Свенціцький. За свідченням учасників подій, обидва виголосили промови. 22 травня 1861 року при багатотисячному скупченні народу геніального поета і художника поховали на Чернечій горі, яку народ назвав Тарасовою. Висока круча над Славутичем назавжди прийняла в своє лоно геніального Кобзаря. Через 20 років після поховання Шевченка дерев'яний хрест підгнив і впав, курган руйнувався.

Прогресивні діячі культури, шанувальники пам'яті поета порушили клопотання перед владою про дозвіл на впорядкування гробниці Кобзаря.

Коли, нарешті, під тиском громадськості уряд дозволив збирати кошти для впорядкування Тарасової могили, канівська поліція і упорядники одержали наказ, "щоб не було допущено будь-яких маніфестацій після проведення робіт".

На зібранні кошти в 1884 році було проведено невідкладні роботи, щоб зберегти могилу Шевченка, а поруч — збудовано звичайну селянську хату під солом'яною стріхою, в якій жив доглядач Тарасової оселі Іван Олексійович Ядловський. 50 років (з 1883 по 1933) Ядловський доглядав Кобзареву могилу. У цій хатині було обладнано перший у світі скромний музей Т.Г. Шевченка.

У 1939 році, коли відзначався 125-річний ювілей Шевченка, на могилі поета відкрито бронзовий монумент, а поруч — літературний музей.

Згодом на Тарасовій горі було збудовано готель, розбито мальовничий парк площею 20 гектарів.

Одразу ж після перепоховання Шевченка з близьких і далеких доріг приходили вклонитись Канівській горі, могилі Тарасовій — національній святині українського народу — люди різних професій, різного віку, різних національностей, хоч це часто було і небезпечно.

Так, 1862 року письменника, фольклориста і етнографа, автора гімну "Ще не вмерла Україна" Павла Чубинського без суду було заслано на північ Архангельської губернії за складання "возмутительных песен и прокламаций" і відвідин з групою молоді у липні 1862 року могили Шевченка.

1880 року І. Нечуй-Левицький пише нарис "Шевченкова могила". Письменник відзначає, що "не тиха задуманість, не поетична мрія про історичну минувшість, про давнину повіває своїм крилом над могилою Шевченка. Ні! Щось важке лягає на серце і душить його..." Не міг він тоді всього сказати — про поневолення, про національний гніт, про визиск. У цьому нарисі докладно розповідається про той чарівний край, де похований великий Тарас. "Це місце вибрав для себе великий естетик; великий поет!"

Олена Пчілка, вкотре побувавши на Чернечій горі, писала, висловлюючи не тільки власні почуття, а й сотень своїх співвітчизників:

*Я чую дух святої сили
Під тим проречистим хрестом,
І до великої могили
Я прихилиюся чолом.*

Дізнавшись про відкриття першого музею на Тарасовій горі, Леся Українка, перебуваючи на лікуванні в Одесі влітку 1889 року, разом з подругою Маргаритою Комаровою вишивають рушник для музею.

"Маргарита Комарова, поїхавши того літа до когось у гості на Канівщину, відвезла в хату на могилу Шевченка того рушника, що вони вдвох з Лесею мережали-вишивали для цього. Як ми (мати, Леся, я) літом 1891 були на могилі Шевченка, то бачили того рушника, як він висів на чільному місці в хаті", — писала Ольга Косач-Кривинюк в одному із листів.

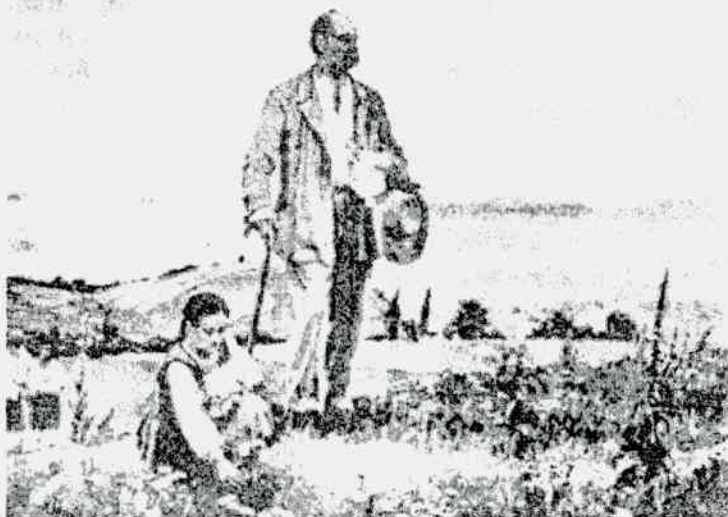
В іншому листі вона зазначала:

"Спинились в Каневі, відвідали могилу Т.Г. Шевченка. В хаті біля могили на видному місці висів рушник, вишитий Лесею Українкою і Маргаритою Комаровою у 1889 р."

28 липня 1889 року разом із "старогромадівцями" відвідав могилу Т. Шевченка Григорій Мачтет, засновник Подільської народницької комуни, російський письменник, дитинство і юність якого пройшли у Летичеві і Кам'янці-Подільському.

У цей день до "Тарасової світлиці" привезли портрет поета, чудову копію, зробленого з відомого полотна І.Рєпіна. Це зібрання "старогромадців" перетворилося на одне із перших публічних шевченківських свят на Чернечій горі. Г.Мачтет виголосив промову про Тараса Шевченка, в якій зокрема зауважив, що "із всіх слов'янських народностей тільки ми маємо таку демократичну і дорогу могилу, біля котрої можуть скупчуватися і стати як брати і селянин, і городовик, і таки справжній інтелігент".

Т.Г.Шевченко
на Чернечій горі
у 1859 р.
Художник
К.Д.Трохименко,
1959 р.

Пізніше свої відчуття і враження від відвідин місця останнього упокоєння Кобзаря він передав у нарисі "На могилі. Подорожні картинки", що був віддрукований 1895 р. у "Збірнику на користь недостатніх студентів університету" з присвятою Павлу Житецькому.

У цій словіді Г.Мачтет розвинув думку, висловлену ним вперше у своїй промові на Шевченківській горі, наголошуючи, що колись "пустельний куточок Придніпров'я перетвориться на одне із священних місць країни". Він писав, що для українців "могила рідного поета" — це "предмет національної гордості і слави, мало не прапор..." Ця безсмертна могила — народний пам'ятник", що "зрівнює і еднає всіх... зникає поділ на класи, злагоджується вікова різниця, — всі: і драна сіра свитка, і легка дорога часуча, і сірома, і багатії, і старість, і молодість, всі різною мірою переживають одне й те ж..." Г.Мачтет звертає увагу на те, що могилу постійно відвідує чимало людей: "Біля багать точиться розмова і співаються пісні, згадують минуле, мріють про майбутнє, що заповіда-но було піснею великого поета..." "Тиха самотня могила так багато говорить серцю кожного, піднімає стільки питань, будить стільки думок в голові..."

1890 р. в Каневі побував молодий подільський письменник Михайло Коцюбинський. А невдовзі у львівському журналі "Дзвінок" з'являється його нарис "Шевченкова могила" і власноруч малюнок світлиці для відвідувачів.

Коли Ользі Кобилянській випала нагода в серпні 1899 року побувати в Києві, найбільшим бажанням для неї були зустрічі із Лесею Українкою та поїздка до Канева. І як дорогі реліквії зберігала письменниця до кінця свого життя камінець з могили Кобзаря та літографічне її зображення.

1903 року на Шевченковій могилі побували Марко Черемшина і В. Стефаник. "Осе ж і місце, звідки я поклонився всій Україні," — писав Стефаник.

Могилу Кобзаря в різні роки відвідували М. Лисенко, Б. Грінченко, М. Кропивницький, М. Старицький та ін.

Крутими стежками піднімалися сюди і діячі російської культури: М. Горький, М. Лесков, І. Бунін, С. Дрожжин та ін.

Ідуть сюди і наші сучасники, серед яких чимало подолян.

Автор цих рядків вперше побував на могилі Т. Шевченка 35 років тому у липні 1966 року. Ми, група викладачів середніх спеціальних навчальних закладів України, перебуваючи на семінарі в Києві, вирішили відвідати священне місце. Незабутні враження залишилися на все життя. Пливли по Дніпру теплоходом вночі. Погода була чудова. Майже не спали, співали пісні народні і на слова Кобзаря, любовались Дніпром, краєвидами.

Піднялися на Чернечу гору і пробули там цілий день. Вже зранку біля могили побачили групу людей, що співали пісні на слова Шевченка. Ми підключилися до цього співу, але відчули, що мотиви пісень трохи відрізняються від знайомих нам. Пізніше ми розговорилися з учасниками цього незвичайного хору. Це, як виявилось, мешканці навколишніх сіл, і прийшли до могили Кобзаря, як робили їх діди і батьки. Прийшли востаннє, бо їх вік не дозволить, напевне, ще раз це зробити. "Попрощатися з Тарасом перед смертю," — сказали нам. А пісні на слова Шевченка трохи відрізняються від тих, які чуються по радіо чи на сцені, бо так співають в наших селах..." Люди йдуть сюди, як на прощу.

Вже третє століття привертає до себе людські серця це місце.

Посланці 115 країн з усіх континентів земної кулі схилили свої голови перед великим сином українського народу.

Люди сюди йдуть, йдуть, летять і плывуть. У будь-яку пору року, з раннього ранку і до пізнього вечора прямують до Тарасової гори люди різних літ і професій. І це — вияв сердечної любові до поета, глибока повага до народу, що дав світові такого генія.

“Жива, невмируща”

Певний внесок у шевченкіану зробив наш земляк Всеволод Андрійович Чаговець (1877-1950), уродженець Старокостянтинова, театрознавець, публіцист, письменник. Він автор лібрето балету “Лілея” К.Данкевича за мотивами творчості Кобзаря.

Нині, на жаль, його творчий доробок призабутий. А про літературну розвідку “Біля могили Шевченка”, яку автор назвав “Історична розповідь”, майже ніхто до недавнього часу не знав.

Бо ж видана у 1928 році у Києві окремою книжечкою тиражем лише 5 тисяч примірників, вона в час боротьби з “буржуазним націоналізмом” була заборонена і в звичайних бібліотеках списана.

І коли через двадцять років, у 1948 році, Борис Комар, тоді ще студент, а нині відомий український літературознавець разом з актором і театрознавцем Григорієм Близнюком запитали В.Чаговця про можливість перевидання цієї літературної праці, то той відповів: “Щодо перевидання цієї моєї книжечки зараз, хлопці, не може бути й мови. І раніше вона йшла не без скрипу, мав за неї велику халепу. А тепер і зовсім складні часи, ох і складні. Тож доведеться почекати, поки настане сприятливіша погода, поки розвидниться, ось тоді, можливо, й перевидано”.

Що ж так лякало сталінських, а потім брежнєвсько-сусловських ідеологів у цій невеликій книжечці?

Боялися ж вони хвилюючої розповіді про смерть і поховання Тараса Шевченка, про велику й щире народну любов до свого геніального поета й борця. Хіба могли подобатися поборникам так званого "інтернаціоналізму" слова, якими починався нарис: "Чи є в усьому світі поет, могила якого б була таким дорогоцінним народним скарбом, як могила Тараса Шевченка на Україні?.. Ми беремо приклади світового значення й запитуємо: чи є що-небудь у світі, що було б таке величне і всенародне у своїй щирій красі й простоті, що було б огорнуте такою поетичною і соціальною симфонією, як ця висока могила, під якою поховано прах великого поета України?". І далі автор стверджує: "нема такого місця в усьому світі, жоден поет не може в цьому змагатися з Тарасом, лише могила Тараса — жива, невмируща".

Літературне дослідження В. Чаговеця складається з шести розділів: 1. Смерть і перше поховання. 2. Україна в дні печалі. 3. "На Вкраїну далеку". 4. "У Києві, на Подолі, було колись". 5. На Чернечій горі. 6. Єгипетські сфінкси і Тарасова могила.

В.А. Чаговець узагальнив те, що вже було в спогадах і окремих публікаціях про останні дні життя, смерть і перепоховання великого митця, вносячи свої міркування і доповнення, ведучи схвильовану, емоційну розповідь, за якою відчувається щира любов до великого Кобзаря.

Зі Смоленського кладовища, де відбувалося перше поховання Кобзаря, і над могилою якого виступали Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський, Микола Костомаров, польський літератор Владислав Хорошевський і російський поет Микола Курочкін, автор переносить нас на Україну, де "багатоголосе проголошення вічної пам'яті звучало як протест за таку наругу, якої зазнавало ім'я поета в охоронних і офіційних колах".

Перенесення тіла Тараса Шевченка з Петербурга на Україну перетворилося ніби в триумфальний похід слави поетової. "Можна з певністю сказати, — зазначає Чаговець, — що в історії нашої нічого схожого не було".

Коли велична процесія вирушила до Києва, на кожній верстві її зустрічали нові й нові юрби сільської і міської молоді в українських національних костюмах, з вінками, сплетеними з соснових гілок і весняних польових квітів. І весь шлях теж був устелений зеленню та квітами.

"Співала природа, — пише Чаговець, — співали люди, все зливалося в один урочистий переможний гімн".

Знаменитий шлях Шевченків став надбанням і пісень, і казок, і легенд, і багатьох історичних переказів. В. Чаговець наводить ряд таких зразків фольклору, серед яких уривок з кобзарської пісні, в якій ця подія виявилась у властивому їй дусі та стилі:

В.А. Чаговець

*Сподівалися Шевченка
До нас, на Вкраїну,
А дождалися побачити
Його домовину.
Стоїть в Каневі, в соборі,
Вся квітками веята,
По-козацькому червоною
Китайкою вкрита.
Ідуть люди, перед нею
Поклон покладають,
І за душу Кобзареву
Господа благають.*

“Як бачимо, — говорить Чаговець, — у пісні передпохоронне прощання з Шевченком у Каневі набуло епічно-великого звучання”.

Про сам похорон автор розповідає словами віршованої балади відомого українського письменника і дослідника життя і творчості Кобзаря Олександра Кониського. За царизму цей твір був заборонений і ходив по руках у списках. Його виконання вважалося неодмінним на всіх інтимних вечорах пам'яті Шевченка, причому вірш не тільки читали, а й співали на різні мотиви народних пісень, переважно безневинних, щоб на всяк випадок не дати приводу для всіляких наглядців і підслуховувачів. Найкраще слова цього вірша лягали на мотив відомої пісні з поеми Івана Котляревського “Наталка-Полтавка” — “Віють вітри, віють буйні”.

*Спи, Тарасе, тихо, тихо
Поки Бог розбудить...
Твою славу на Вкраїні
Повік не забудуть.*

В останньому розділі “Єгипетські сфінкси і Тарасова могила” Чаговець говорить, що прадавні міфи про єгипетські сфінкси, які нібито розмовляли й співали, залишаються і понині нерозгаданими, хоч учені й намагаються обґрунтувати їх науково. Суперечки щодо цього між ученими, напевно, триватимуть ще довго.

“А ось про Шевченкову могилу, — стверджує автор, — таких суперечок немає. Від дня її виникнення й по сьогодні вона весь час подавала й подає свій гучний голос, пробуджуючи в одних добрі почуття і вселяючи віру в краще майбутнє, а на інших наганяє панічний страх і люту ненависть”.

Ці слова, написані 73 роки тому, залишаються актуальними і нині.

Зустрів прах Кобзаря

Польський письменник, публіцист, поет, перекладач, драматург, артист Павлин Свенціцький (літ. псевдонім — Павло Свій, Стахурський та ін.) народився 1841 року в родині маломоєтного дворянина в с. Варшавиці Бердичів-

ського повіту Київської губернії (нині Калинівський район Вінницької області). Пізніше його батьки переїхали в село на береги річки Ушки, яку Свенціцький оспівав у своїх віршах (територія теперішнього Дунаєвецького району).

У 1859 році Павлин закінчує Кам'янець-Подільську гімназію і вступає на юридичний факультет Київського університету. За час перебування в університеті був одним із організаторів студентського демократичного руху. Великий вплив на формування його світогляду справила поезія Т.Г. Шевченка. 1861 року Свенціцький разом з групою студентів зустрів прах Т.Г. Шевченка в селі Микільському, поблизу Києва, й виголосив промову. Того ж року Свенціцький почав безкоштовно викладати в українській недільній школі, заснованій М.Загурським на спомин про Шевченка. На початку 1862 р. спробував опублікувати свій вірш

"Споминок смерті Тараса Шевченка", в якому розкрив велике значення його поезії для народу і борців за свободу. Назвавши Т.Шевченка "народним співаком", висловив думку, що "посіяні ним "зерна правди" дадуть бажані сходи. Цензура заборонила друкувати вірша, написаного українською мовою. 1863 року Свенціцький брав участь у повстанні, розповсюджував серед повстанців повість "Колись було" із закликом до міжнаціонального єднання, пропагуючи ідею зближення польського і українського народів. Після поразки повстання емігрував до Львова, де розгорнув літературну і театральну діяльність.

У польських виданнях пропагував поезію Т.Г. Шевченка: у журналі "Нива" (лютий 1865 р.) надрукував вірш "Вічна пам'ять Кобзареві", у журналі "Село" — свій переклад творів Т.Г. Шевченка "Катерина", "Тополя", "Пустка", "Наймичка", та ін.

Помер П.Свенціцький 12 вересня 1876 року.

Цікаві матеріали про Свенціцького зібрав невтомний подільський краєзнавець, автор цілого ряду публікацій про перебування Кобзаря на Поділлі Євген Назаренко ("Володіє серцями мільйонів" // Под.вісті. — 1997. — 13 березня та ін.)

Над труною промовляв...

Серед активних учасників суспільно-політичного руху в Україні у другій половині XIX століття був наш земляк Каленик Шейковський. Ніяких даних про нього немає в енциклопедичних та інших довідниках. Бібліографічних відомостей про Шейковського так мало, що окремі періоди його діяльності залишаються зовсім

невисвітленими. Тим часом він заслуговує на увагу і спеціалістів, і широких читацьких кіл як етнограф, фольклорист, видавець, педагог і один із засновників української лексикографії.

Каленик Васильович Шейковський народився 1835 року в Кам'янці-Подільському, в сім'ї обер-офіцера. Після закінчення місцевої духовної семінарії у 1858 році він був зарахований казеннокоштным студентом на історико-філологічний факультет Київського університету. Через рік він публікує фольклорні та етнографічні матеріали, зібрані на Поділлі під назвою "Быт подолян". У передмові зазначалося, що кожен випуск складатиметься з двох розділів. Перший вміщатиме статті, що знайомитимуть з побутом подолян, другий — пісні, казки, приказки, прислів'я, повір'я, загадки, анекдоти. Другий розділ першого випуску "Быта подолян" складають побутові пісні: сім — рекрутських, п'ять — чумацьких, дві — шевців та чотирнадцять коломийок.

116 осіб передплатило "Быт подолян", 50 з них — подоляни:

30 примірників передплачено в Кам'янець-Подільський, інші — в Проскурів, Нову Ушицю, Немирів, Тульчин, Дунаївці, Хмільник, Бар. Видання Шейковського передплатило також 30 студентів Київського університету, серед яких Тадей Рильський, батько Максима Рильського. Книга подолянина не залишилася поза увагою критики. Перші рецензії з'явилися в російських журналах "Современник" і "Отечественные записки".

Рецензію на "Быт подолян" написав також А. Свидницький під назвою "Великдень у подолян" і опублікував у петербурзькому українському журналі "Основа" за 1861 рік. Розвідка вийшла настільки серйозною і докладною, що її високо оцінив Іван Франко.

Каленик Шейковський був активним учасником створення недільних шкіл, яким велику увагу приділяв Тарас Шевченко. Під час останніх відвідин України Кобзар у Києві в 1859 році зустрівся з викладачами й вихованцями першої недільної школи для освіти трудящих, серед яких був і наш земляк. У викладанні Шейковський та інші вчителі використовували "Кобзар" і "Буквар южно-русский" Шевченка. Тарас Григорович надіслав для недільних шкіл 50 примірників "Кобзаря". У січні 1861 року 67 викладачів недільних шкіл, серед них і Шейковський, надіслали Шевченкові листа з щирою подякою за це. Текст листа написаний рукою Шейковського. Шейковський у тому ж році видав підручник "Домашня наука".. взявши за епіграф рядки з "Кобзаря":

*Учися, середенько, колись
З нас будуть люди.*

А в травні 1861 року Шейковський зустрів труну з тілом Шевченка, виголосивши "сильну, глибоко продуману промову" на його перехороненні.

Цього ж року Шейковському з великими труднощами вдалось одержати в університеті гроші на видання "Опыта южнорусского словаря".

Закінчивши університет і одержавши звання кандидата університету, Шейковський був зарахований на педагогічні курси, що функціонували при університеті і давали кваліфікацію педагога гімназії і прогімназії. Але царський уряд різко негативно поставився до Шейковського. Всі спроби одержати роботу в Києві, Одесі чи якомусь іншому місті закінчились безрезультатно, і Шейковський наприкінці 1862 року виїжджає в Орловську губернію, а звідти — в Бобруйськ.

Там йому пощастило відкрити власну друкарню і віддатися улюбленій справі.

У Бобруйську в 1871 році Шейковський видав збірку "Руські народні казки і приказки". Тут автор подає 15 казок, 8 з яких записані у Кам'янці-Подільському, 2 — у Дунаївцях, на Приворотті, а 5 — на Полтавщині та Київщині.

За друкування книг українською мовою Шейковського позбавили місця. Уряд адміністративно заслав його у повітове містечко Мензелінськ Уфимської губернії без права виїзду в інше місце. Тут Шейковський служив спочатку інспектором прогімназії, а з 1887 року залишився без роботи. Звідси він писав багатьом видатним людям України — І. Франку, П. Житецькому, Б. Грінченку та іншим, підписуючись часто: "Ваш земляк з Кам'янця на Поділлі". Зацькований царськими сатрапами, Шейковський помер у 1903 році.

Перший опис Шевченкової світлиці

Для Михайла Коцюбинського протягом усього свідомого життя яскравою зорею було подвижництво й творче діяння Тараса Шевченка. 1890 року збулася давня мрія тоді ще початкуючого письменника: він відвідує у Каневі могилу великого Тараса. Повернувшись до Вінниці, 23 вересня цього ж року М. Коцюбинський пише нарис "Шевченкова могила", який було надруковано у п'ятому номері львівського журналу "Дзвінок" за 1891 рік. "Поміж широкою синьою биндою Дніпра та юрбою зелених гір побіля Канева триверстова дорога до Шевченкової могили" — так, починає він свою розповідь. Його хвилює все побачене: "веселі дніпрові гори, вкриті то синім кучерявим лісом, то золотою стернею", "вкрита травою висока могила", на ній "хороший чавунний хрест", далі — "молодий садок".

М. Коцюбинський у своєму нарисі подає опис Шевченківської світлиці:

"Хата ділиться сіньми на дві половини: в одній живе сторож, а в другій, наліво від вхідних дверей, — світлиця для туристів. В ній, не дуже великій, вздовж стін стоять широкі ослони, застелені різнобарвними, дуже красними килимами місцевого виробу..."

Пильне око молодого письменника помічає в цій кімнаті-святині кожну деталь:

"Просто вхідних дверей стоїть стіл простої роботи, застелений білою скатеркою, а на столі лежить красно оправлений "Кобзар". На стіні, проти стола, висить великий портрет Шевченка, хорошої роботи, олійними фарбами, в красних рамах. З обох боків портрета висять кінці багато вишиваного рушника, дарунку якоїсь щирої українки. На однім кінці рушника вишито: "Думи мої, думи, лихо мені з вами!", а на другім: "Любіте, брати мої, Україну любіте!" В лівому кутку світлиці образ св. Тарасія, також обвішаний рушниками. Перед образом висить лампочка. Через вікно, в причілковій стіні, відкривається вид на гори, а через два другі вікна — на могилу. Якщо ще додати, що межі тими двома вікнами висить дзеркало, скрашене вишиваним рушником, то описання тої простої, але милої обстановки буде скінчене".

Крім нарису, у журналі "Дзвінок" вміщено і власноручний малюнок М. Коцюбинського, на якому вперше зафіксовано інтер'єр Тарасової світлиці.

На ньому бачимо ікону святого Тарасія Патріарха Цареградського. Адже четверта дитина в родині Григорія Шевченка — Грушівського і Катерини з роду Бойків, жителів села Моринці, народилася в день, коли Православна церква вшановувала св. Тарасія. Тож хлопчика названо Тарасом. Про це, як і про ікону в хаті на Чернечій горі, в роки войовничого атеїзму замовчувалося. Тому залишається невідомим, де нині зберігається цей образ з Чернечої гори.

Рушники, про які згадує М.Коцюбинський, були вишиті для музею Лесею Українкою та Маргаритою Комаровою, а портрет Шевченка — робота знаменитого І.Ю.Рєпіна. Побував М.Коцюбинський на Чернечій горі і в 1900 році. Побачивши в цьому святому місці "нелад", він б'є тривогу. Так завдяки втручанням Михайла Михайловича на могилі Тараса було проведено певні упорядкування. Як член братства тарасівців, молодий Коцюбинський палко пропагував серед простого люду твори Кобзаря, що збуджували громадську думку, хвилювали серця.

У 1898 році у своєму нарисі "З українського Поділля" він відзначає, що найпопулярнішою книгою серед мешканців малих міст Поділля є "Кобзар".

Під час вчителювання на Вінниччині та праці в Комісії по боротьбі з філоксерою у Молдавії і Криму Коцюбинський звертається із закликом до українських письменників Б.Грінченка, М.Старицького та В.Гнатюка надіслати Шевченкові твори для розповсюдження серед селян.

Під псевдонімом "Захар Козуб" Коцюбинський друкує "Причинок до біографії Тараса Шевченка" та нарис про Якова Кухаренка, друга Тараса Григоровича. 1908 року на прохання редакції "Літературного новорічника українських і польських авторів" він бере участь у цьому часописі, прибуток від якого призначався на збудування пам'ятників Т.Шевченкові та Ю. Словацькому. 1909 року Коцюбинський просить шведського письменника Альфреда Енсена, з яким зустрівся і товаришував, ширше ознайомити шведського читача з Кобзарем. У відповідь Енсен надіслав Михайлу Михайловичу два примірники своєї статті про Т.Шевченка шведською і фінською мовами. На початку 1910 року в Києві створюється комітет у справах спорудження пам'ятника Кобзареві. Майже три роки членом цього комітету був М.Коцюбинський.

З листа до М.Лисенка дізнаємося, що М.Коцюбинський був дуже обурений зволіканням київського губернатора вшанувати пам'ять Кобзаря (до 50-річчя від дня смерті Т.Шевченка), а коли нарешті дозволили це зробити, письменник звернувся до керівництва ювілейного комітету з проханням надіслати йому програму вшанування і запропонував запросити до участі в цьому заході Соломію Крушельницьку, Марію Заньковецьку і Модеста Менцінського — одного з найкращих українських оперних співаків. Того ж року він допомагає петербурзьким видавцям видрукувати ювілейне двотомне видання Шевченкових творів.

В листі до дружини від 25 січня 1912 року читаємо:

"Коли встигнеш, пришли мені через Якубовича (а як ні, то заказною бандероллю) "Кобзар" Шевченка. У нас є два примірники. Ти подивись і вишли новіший". Дочка письменника Ірина Михайлівна згадувала, як батько захоплювався своїми дітьми вивчати твори Шевченка. Вони знали багато поезій напам'ять і читали їх на літературно-мистецьких вечорах "Просвіти".

На знаменитих "понеділках" Коцюбинського розподіляли обов'язки серед присутніх щодо збирання коштів на побудову пам'ятника Т.Г.Шевченкові, наді-

ляли відповідними відозвами літературну молодь, майбутніх учителів. Між подолянином Михайлом Коцюбинським і Тарасом Шевченком було багато спільного. Обидва прожили коротке подвижницьке життя. Як художники і мислителі демократичного напрямку, з різницею в п'ятдесят років, вони з винятковою силою пов'язували мистецтво слова з життям свого народу, з національною ідеєю.

Незвичайне і маловідоме видання

Минулого року ми відзначили 160-річчя виходу у світ національної святині українського народу — "Кобзаря" Т. Шевченка. У багатьох статтях науковців, шевченкознавців і краєзнавців йшлося про історію й особливості першого та наступних видань безсмертної книги. Але в жодному з виступів не згадувалося незвичайне видання "Кобзаря", якому в цьому році минає вісім десятиліть від часу друку. Це "Тарас Шевченко. Кобзарь: народне видання з поясненнями і примітками д-ра Василя Сімовича (Українське видавництво у Катеринославі. Заходами Євг. Вирового. — Катеринослав — Кам'янець — Ляйпціг, 1921)". І не варто особливо звинувачувати авторів публікацій у забудькуватості. Адже відомостей про цю книгу знайти нелегко. У "Шевченківському словнику" (1978), наприклад, після згадки про порівняно повне видання "Кобзаря" за редакцією В. Доманицького (Петербург, 1907) та львівське видання 1908 р., здійснене І. Франком, одразу йдеться про видання часів радянської влади. І навіть в альбомі "Тарас Шевченко: життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях" 1991 р., що вийшов уже в часи, коли можна було не зважати на негласну партійну цензуру щодо української історії й української культури, розділ "В сім'ї вольній, новій" озаглавлений 1918 роком — відкриттям пам'ятника Т. Шевченкові в Москві, а далі — загальна згадка про урочисте відзначення шевченківських днів, що почалися в роки громадянської війни, й наступна дата — 1924 р., розлогі ілюстрації титулів видань творів Т. Шевченка мовами народів СРСР, мовами народів світу. Про українські видання часів першої світової війни, УНР, перших повоєнних років історичних фактів не наведено. Таким чином, вже й у часи нинішнього українського культурного відродження замовчано одну з важливих подій нашої культурної історії — народне видання "Кобзаря" з поясненнями і примітками В. Сімовича, і це тим більше прикро, що альбом про життя і творчість Т. Шевченка призначено для закладів освіти.

Історія появи народного видання "Кобзаря" з поясненнями і примітками Василя Сімовича цікава багатьма деталями — насамперед тим, що в час іще неясних політичних перспектив України, ще нетривкого миру і повсякчасної загрози її державній незалежності представники української інтелігенції не просто вшановували пам'ять Т. Шевченка, а намагалися його іменем і його творчістю об'єднати українців з усіх земель, зміцнити їх дух і почуття національної єдності. У передмові до згаданого видання стисло подано перебіг подій, які пояснюють, чому на титульній сторінці зазначено три міста: Катеринослав — Кам'янець — Ляйпціг. Справа в тому, що 10 березня 1919р. у Проскуріві під проводом Євгена Вирового відбулося урочисте засідання культурно-про-

світньої комісії Трудового Конгресу України з нагоди дня народження Т. Шевченка. Одна з ухвал його — здійснити популярне видання Тарасових поезій з тим, щоб надіслати до всіх народних шкіл, бібліотек і читалень. Було вирішено організувати збір коштів і випустити книгу у Кам'янці-Подільському. Адже місто над Смотричем було деякий час не тільки адміністративним центром УНР, але й значним культурним осередком. Тут працював університет, видавалися десятки газет, гуртувалося багато творчої інтелігенції.

Проте обставини склалися так, що цю справу довершував Є. Вировий на кошти організованого ним "Українського видавництва у Катеринославі", а також на приватні кошти, які вдалося зібрати. "Злагодити видання до друку передано д-рові Василю Сімовичеві, і в його редакції перше народне видання "Кобзаря" Т. Шевченка виходить у Ляйпцігу аж оце тепер — у рік 60-ліття смерті поета", — говорить у передмові.

Доля В. С. Сімовича склалася так, що майже все своє життя (окрім періоду з 1939 до 1941 рр.) він жив і працював поза тією територією, яка до першої світової війни належала до Російської імперії, а потім до складу УРСР. Вчився у Станіславі (тепер Івано-Франківськ) та Чернівцях, працював у Чернівцях, кількох містах Австрії, в Берліні, Празі, Львові. Лейтмотивом свого життя В. Сімович обрав просвіту й освіту рідного народу й був учителем у високому сенсі цього слова кількох поколінь українців, почавши 1904 року викладання в Чернівецькій учительській семінарії.

У 1921—1923 рр. Сімович був редактором "Української Накладні" в Берліні, яка видавала "Загальну бібліотеку" — твори українських класиків, а також музичні твори шкільні підручники (в тому числі й друге видання "Граматики української мови" самого Сімовича), книги для дітей. Тут і вийшов ряд творів Т. Шевченка окремими книжками — російськомовні повісті в перекладі українською, поема "Гайдамаки". Редактором, автором передмов, коментарів до цих видань був В. Сімович, який підписувався псевдонімом Василь Верниволя.

У 1912 р. у збірнику "Наша школа" він друкує розвідку "Шевченко і гетьманщина", 1915 року у Відні вийшла поема "Великий льох" з передмовою і поясненням В. Сімовича, а тому не дивно, що в 1919р. авторство коментарів до видання "Кобзаря" доручено саме йому.

Про свій задум коментованого видання "Кобзаря" Сімович говорить у передмові:

"Думка про таке видання, як оце, здавна мені не давала спокою, бо ж я бачив, що не так то легко дається "Кобзар" у школі учням, як то ловить вухами слова і кліпає очима наш селянин, слухаючи поеми Шевченка та не розбираючись гаразд у сказаному. А ось як моя думка зійшлася з намірами товариства "Українське видавництво у Катеринославі", то я й забрався до роботи, хоч знав, що це справа дуже відповідальна й важка, вже через те, що доводилось її робити далеко на чужині, без джерел, без поради. Та початок треба було комусь і зробити — й оце являється перша спроба такого видання для народу".

Мовні коментарі В. Сімовича набувають тим більшої вартості, коли зважити на його настанови як видатного мовознавця й спостерігача щоденного життя мови:

"Це видання "Кобзаря" призначене для всіх земель, що їх заселяє наш народ; і Наддніпрянщини, й Кубані, й західної України (Поділля, Галичина,

Буковина, Холмщина), й Полісся, й Підляшшя, й Закарпаття". В. Сімович прагнув, "щоб усі люди з цілої нашої широкої землі рівно знали Шевченка, щоб не було ні найменшої закутини в нашій Україні, де б його не розуміли".

Науковець з Чернівців Л.Тарновецька-Ткач, завдяки якій ми дізналися про це незвичайне видання "Кобзаря", стверджує, що докладне вивчення коментарів В. Сімовича має літературознавчий, мовний і культурологічний аспекти.

"Кобзар" в атаку підіймав

У музеї Т.Г.Шевченка у Києві зберігається книжка, подарована нашим земляком Григорієм Скибою, учителем з села Соколівка Ярмолинецького району. На ній автограф: "З цим "Кобзарем", який прислав Тичина, я, гвардії старший сержант, пройшов фронти Великої Вітчизняної війни з 31 травня 1943 року і до кінця її, від міста Вовчанська Харківської області до Праги — столиці Чехословаччини. Мужній Тарас був нашим гвардійцем і допомагав бити німецьких гадів". А війна для молодого вчителя почалася з розлуки зі школою на Поділлі, в якій він тільки почав працювати, і важкими боями з фашистами, поспішними похоронами бойових побратимів, відступами важкими воєнними дорогами.

Скупа сльоза скотилася по обвітраних, змарнілих обличчях бійців, коли залишали останнє українське село. А шляхи і бої безкраю. Зупинилися солдати вже над Тихим Доном. Переправа битком забита — машини, коні, гармати. Григорій Скиба разом із побратимом Павлом Чигрином на човні перепливли на лівий берег, пішли в найближче селище. В одному будинку двері були розчинені навстіж. Зняли з плечей скатки, підмостили під голови і заснули. Коли вранці прокинулися, то біля ґанку побачили постать сивого дідуся. Бійці запитали його, як називається населений пункт.

Станиця Вешенська, діти, — відповів той. — А цей будинок, де ви спали, Шолохова Михайла Олександровича. Він кілька днів тому виїхав. Грицькові попалася газета, а в ній — про місто над Волгою, яке все в руїнах, але не лягло до ніг ворога. А далі — пристрасне слово Михайла Шолохова про героїзм воїнів. Скиба пробіг очима інші сторінки. Одна замітка привернула увагу: в Уфі — П.Г.Тичина — єдине збагнув воїн. Бо думка вже владно оволоділа ним: "Давайте, хлопці, напишемо листа". Незабаром над аркушем паперу в окопі схилилися солдати. "Де, ви, українські письменники, нам потрібне ваше слово, — схвильовано починався лист. — Ми чекаємо книг...". Минуло півроку. Уже й призабулося — хіба до листів, коли щоденно киплять бої, коли наші війська переможно йдуть вперед і вже звільняють Харківщину.

— Товаришу старший сержант! — якось прибіг листоноша. — Вам бандероль. Григорій Скиба з цікавістю розкрив. "Т.Шевченко. Кобзар" — золотими літерами блиснула обкладинка книги. А командира гармати вже оточили побратими.

"І вражою злою кров'ю волю окропіте, — як наказ стояли слова "Заповіту" на першій сторінці. А нижче: "Шановному Г.Ф. Скибі від П.Тичини. 19.05.1943".

У передмові Павла Григоровича говорилося: "В численних листах червоноармійців (не лише українців) — в листах, що надходять до Спілки письмен-

ників, до наших редакцій, до Академії наук — є одне прохання, що без кінця повторюється, прохання надіслати "Кобзар" Шевченка на фронт. Так гнівне слово Тарасове допомагає нам сьогодні і духовною зброєю своєю..." У повоєнний час повернувся Григорій Скиба у рідні Ярмолинці. Та недовго довелося йому жити і працювати, бо рано пішов з життя. Важкі фронтові роки і поранення зробили своє.

А у "Кобзареві", який він подарував музею, золотава фарба назви стерлася, сторінки пожовкли від часу. Обкладинка прим'ята і лінії нагадують зморшки. Як і передчасні зморшки тих, хто у дні війни у мокрому холодному окопі поряд з гвинтівкою клав цього "Кобзаря". Стала ця книга свідком ще однієї сторінки героїчної і трагічної історії нашого народу.

На зорі незалежності України

Олександр Андроникович Відоменко — праправнук Т.Г. Шевченка по його брату Йосипу, народився в селі Моринці неподалік оселі, де побачив світ великий поет. Його прадід Трохим — рідний племінник і хрещений син Тараса Шевченка та його рідного брата Йосипа. Після закінчення Одеського університету О. Відоменко працював учителем, завучем та директором Моринської середньої школи. З 1966 року мешкає у Хмельницькому. 30 років працював викладачем хімії економічного технікуму. Нині — на пенсії. Автор ряду статей в періодичні пресі про славного прадіда, а також книг "Сумна та радісна Шевченкіана" (1996) та "Оплаканий і зраджений" (2000). Лауреат обласної премії ім. М.Годованця (2001 р.). До речі, від грошової частини премії він відмовився на користь сімей загиблих шахтарів. Він частий гість у навчальних закладах, бібліотеках.

У 1991 році, коли радянська влада під тиском громадськості змушена була дати дозвіл на вшанування пам'яті Т. Шевченка до 130-річчя перепоховання Кобзаря, Олександру Відоменку пощастило побувати на Чернечій горі.

Бо ж, отримавши довгоочікуваний дозвіл, працівники Шевченківського національного заповідника запросили з усіх куточків України творчу інтелігенцію, народні хори, кобзарів, бандуристів, майстрів художнього слова, священників різних релігійних конфесій, вчителів і учнів, родинну громаду Кобзаря. Про ці заходи довідався ЦК КПУ. А час був дуже складний. Радянський Союз доживав свої останні дні. Можновладці нервувалися, боялися натовпу людей, волелюбних промов. ЦК КПУ шукав вихід і відповідальність за проведення заходів у ці дні поклав на Канівський міськвиконком.

— За цим сценарієм, — згадує О.Відоменко, — через гучномовці протягом цілого дня повинна була лунає молитва російською мовою. Через кожну годину проповідники змінювалися. А українські церкви до служби не були допущені.

Могили поета та російських проповідників оточив кордон міліції в кількох рядів та семінаристи. Ніхто не міг подолати цей кордон. Марно намагалися школярі з Галичини покласти квіти на могилу. Учителі та учні просили пропустити їх до святого місця, але так і поїхали, не дійшовши до Кобзаря.

*Праправнук Т.Г.Шевченка
Олександр Андроникович Відоменко.*

Це ж саме спіткало і групу учасників походу-реквісму "Останнім шляхом Кобзаря", яка принесла землю із Смоленського кладовища і намагалася висипати її на могилу. Землю довелося розтрусити під ногами натовпу.

Через міліцейський кордон, як згадує О.Відоменко, — не могли пройти і дві жінки, відомі всій Україні: лауреати Державної Шевченківської премії: поетеса Ліна Костенко і артистка Ніла Крюкова.

Чужа молитва тривала, а натовп вирував, — продовжує розповідь праправнук великого поета. — Патріарх Української автокефальної церкви святіший Мстислав розпочав проповідь за упокой душі раба Божого Тарасія біля залізного хреста з протилежного боку, на значній відстані від могили. До хреста, який стояв на могилі до 1939 року і біля якого розпочав проповідь мовою Кобзаря патріарх УАПЦ, стали покладати квіти, одразу виросла гора вінків, залунав стихійно зібраний хор.

Ось так з розповіді очевидця цих подій перед нами постає картина святкування на Чернечій горі в останній рік тоталітарної системи в Україні.

Шевченко знов пройшов дорогами Поділля

Дата перепоховання Т.Шевченка в Україну замовчувалася і царською, і радянською офіційними владами.

Лише у 1986 році з ініціативи української інтелігенції (Ю.Мушкетик, Б.Олійник, І.Драч та ін.) було вирішено проводити у ці весняні дні Шевченківське свято щороку в іншій області, аби таким чином сприяти національному й культурному пробудженню всіх регіонів України.

З того часу травневі торжества "В сім'ї вольній, новій" пройшли на Харківщині, Запоріжжі, Полтавщині, Вінниччині, Чернігівщині, Сумщині, Миколаївщині, Закарпатті, Рівненщині, Херсонщині, Луганщині, Черкащині. У 2000 р. це свято прийшло на подільську землю, будучи останнім у XX сторіччі і другому тисячолітті. Доля подарувала подолянам щастя передати Шевченківську естафету у третє тисячоліття.

Розпочалося свято у древньому Кам'янці-Подільському, де 1846 року побував великий Кобзар, відкриттям пам'ятника нашому генію.

Перед Будинком культури віце-прем'єр уряду Микола Жулинський зачитав вітання Президента України, в якому говорилося про непересічність Всеукраїнської акції на честь Кобзаря. Лине пісня "Реве та стогне Дніпр широкий"

Емблема Міжнародного
Шевченківського літературно-
мистецького свята
"В сім'ї вольній, новій...".
Хмельниччина, 2000.

у виконанні хору імені Г.Верьовки.

До оповитого покривалом погруддя підходять М.Жулинський, голова облдержадміністрації В.Лундишев, голова обласної ради М.Пристапа, міський голова О.Мазурчак. Розрізається стрічка, і покривало спадає. Перед учасниками свята постає 26-річним Тарас. Всезагальне захоплення пам'ятником було викликано неканонічністю образу Шевченка, про що подoliaни і гості заявили молодому автору Богдану Мазуру.

Адже майже всі пам'ятники Шевченкові, що були поставлені в Україні до 1990 року, демонструють один і той же образ: з висоти постаменту на перехожих похмуро, з-під лоба дивиться літній чоловік, одягнений у сюртук, подібний до тих, у яких ходили російські революціонери-демократи. Жодного пам'ятника, де б можна було побачити поета у період його найвищих творчих злетів! І ось таким він постав у місті над Смотричем.

Аж не вірилось, що таке незвичайне (чи незвичне) погруддя могли виліпити руки молодого скульптора, і то в рекордно короткий термін — натхненням напружених буднів і безсонних ночей. А цей хмельницький митець, хоча молодий, але вже добре знайий у мистецьких колах. Бо ж Богдану Мазуру у 1999 році за пам'ятник С.Параджанову, який прикрасив яблуневе подвір'я кіностудії імені О.П. Довженка, і пам'ятник жертвам репресій у Хмельницькому "Ангел скорботи" присуджено Малу Шевченківську премію. Він учень (нині — аспірант) відомого скульптора, народного художника України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка 2000 року Володимира Чепелика.

Справа, звичайно, не в кількості пам'ятників Кобзареві, а в тому, щоб його ідеї жили в наших серцях, щоб ми виконували поетові заповіді, будуючи незалежну Україну. Але щодо Кам'янця на Поділлі, то тут причини особливі. Адже так склалася біографія цього старовинного міста (не останньою причиною тут — і його геополітичне становище) що хто тільки ним не володів за довгу історію — і польські шляхтичі, і турецькі султани, і кримські хани, і російські губернатори — кожен з них намагався увічнити свою присутність через архітектурні ансамблі (замки, фортеці, башти, костьоли, мечеті тощо) та пам'ятники. А на те, що це місто — споконвіку українське, досі не вказувала майже жодна споруда.

Тож пам'ятник Шевченкові прикрасить древнє місто і нагадуватиме його українське походження.

Після відкриття пам'ятнику в Будинку культури проходили Шевченківські читання. Під час їх проведення були вручені обласні премії ім. Шевченка за активну популяризацію творчої спадщини Кобзаря. Цього року їх присуджено дві: авторів цих рядків за низку публіцистичних виступів у пресі з питань шевченкознавства і книгу "Шевченко і Поділля", а також письменнику, педагогу Миколі Магері за повість "Кам'янецькими стежками".

А післяобіднього часу майстри пера і пензля, які прибули на Поділля, провели своєрідний Шевченківський урок у двадцяти навчальних закладах міста над Смотричем. Тим часом в стінах місцевого педагогічного університету проходив Всеукраїнський науковий симпозіум — "Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття".

Наступного дня гості і подільські митці розїхалися по районах і містах Поділля, щоб зустрітися з школярами, молоддю, трудівниками області.

А прибуло на Поділля понад 120 майстрів пера і пензля, шевченкознавців з усіх кінців України та із зарубіжжя. Серед них — азербайджанці Мамед-заде-Сиявуш і Аббас Абдулла, Василь Дацей з Словаччини, Леся Ткач з Австралії, Іван Висоцький з Болгарії, Ларс Ерік Бломквіст з Швеції та інші.

Гостям вручалися сувеніри, підготовлені подолянами. Серед них — збірка "Свіча вічності", де вміщені поезії про Україну, Шевченка, українську душу, упорядником якої є голова обласної організації Національної Спілки письменників Микола Федунець, книжка нарисів "Оплаканий і зраджений" праправнука Т.Шевченка Олександра Відоменка, буклет "Земля Подільська, яку сходить Тарас" (автор тексту — Надія Наумова, упорядник Зоя Діденко), спецвипуск науково-методичного журналу "Педагогічний вісник" (редактор Анатолій Сваричевський).

У літературно-художньому виданні "Свіча вічності" серед відомих митців слова України знаходимо імена подолян, тих, які творять подільську поетичну Шевченкіану. Це Роман Болюх, Олександра Ванжула, Павло Гірник, Віктор Гончарук, Іван Іов, Петро Карась, Микола Коломиєць, Афанасій Коляновський, Василь Кравчук, Борис Мамайсур, Микола Мачківський, Анатолій Ненцінський, Віталій Нечитайло, Надія Пукас, Петро Савчук, Микола Федунець, Григорій Храпач, Ніна Шмурикова.

З непоминущою любов'ю звертаються ці автори до образу безсмертного Тараса, складають шану його діянням, оспівують найбільше творіння Шевченка — "Кобзар".

Завершилось Шевченківське свято в обласному центрі третього дня. Заключне дійство відбулося у музично-драматичному театрі.

Хмельниччина передала естафету літературно-мистецького свята Івано-Франківщині.

Після урочистостей і виступів керівників області і провідних письменників України відбувся святковий концерт кращих митців і колективів Поділля та України.

Шевченко знову пройшов дорогами Поділля. "Учимося, брати мої..." Будемо вчитися у Тараса любові до України, рідної мови, самоповаги і патріотизму.

Очищатися вогнем Тарасового слова

Доброю традицією стало щорічне паломництво учасників програм Хмельницького міського товариства "Просвіта" на могилу Кобзаря у Канів. Ось як про цю подорож розповіла дев'ятикласниця навчального об'єднання №5 міста Хмельницького Алла Тернецька:

"Скільки хвилюючих, неповторних хвилин довелося пережити мені, коли я дізналась про те, що у складі групи учнів та учителів при сприянні міського товариства "Просвіта" маю побувати у Каневі — славному місті на Черкащині, з якими пов'язана священна пам'ять про геніального сина українського народу.

Канів... Саме тут, на Чернечій горі, знайшов свій останній притулок Тарас Шевченко. Виконуючи волю поета, висловлену ним у "Заповіті", прах його перевезли з Петербурга.

Я вперше у цих місцях. Проте думка схилити голову у святій шанобі перед величчю цієї людини виникла давно.

Як Тарас Шевченко зумів відтворити духовність українського народу, його сутність, мову, культуру, історію! Як за всіх умов у кожному творі залишався українцем, стверджуючи:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!*

Тарас — вершина нашого родового дерева. Навіть тіло його вознесене на вершину. Іншої такої могили на планеті немає. Вона, немов козацька вежа, де при наближенні небезпеки запалювали сторожовий вогонь. Вогонь на сторожовій вежі Шевченка не згасав ніколи. Той вогонь — народна пам'ять про нього.

Прийшовши на Канівські гори вклонитися Кобзареві, піднімаюся сходами, вбираю поглядом наддніпрянський простір: "і лани широкополі, і Дніпро, і кручі..."

Долаю вперто сходинку за сходинкою, а думки шугають понад щоденними турботами, линуть у майбутнє. Високий трагізм долі Шевченка, мужність, життєстійкість вражають, коли співставляєш свої дрібні життєві прикрощі з драмою життя Кобзаря.

Тут, на Чернечій горі, ще гостріше відчуваєш: поет ніколи і ні в чому не роздвоювався, він як жив, про те й писав, що писав, тим і жив. Найменшого лукавства за всі сорок сім прожитих літ у нього не було. Він умів бути собою у будь-яких обставинах, перед людьми різних поглядів, умів одверто боронити свої власні переконання й людей, думки, яких поділяв. Умів підтримати людей, котрих шанував. Умів сказати в очі кожному гірку правду, умів захистити німих і безсловесних своїм словом.

Тут, на Чернечій горі, вдивляюсь у його постать, бо хочу збагнути, відкрити для себе щось нове — у житті Шевченковім, у його "Кобзарі", у його слові...

Бо він, Тарас Шевченко, — вершина для мене і для нас, молодих українців суверенної, незалежної держави. Люди шанували у Шевченкові не тільки геніального поета. Через нього вони усвідомлювали себе як народ. Так, і нам,

молодим, до нього треба доростати усім життям. І сьогодні він для нас необхідніший, ніж будь-коли. Необхідні його правдивість, пристрасть, внутрішня сила та невисита жага свободи.

...Стою на цій святій землі. У пам'яті мимоволі зринають рядки з поезії Івана Гнатюка:

*Цілий світ задивлений на Канів.
Дивне місто, що не говори.
Скільки видно піків та вулканів
З висоти Чернечої гори.
День у день — хурделиця чи спека —
З різних сіл, губерній і країн
Йдуть до неї люди, як до Мекки,
Йдуть до неї люди на поклін.
Йдуть, хоч стежка стелиться терново.
Йдуть і йдуть — без ліку і числа,
Щоб вогнем Тарасового слова
Очищати душі і тіла."*

А однокласниця Алли Руслана Левчинська зазначає: "Велична споруда у Каневі вразила мене до глибини душі. Над усім розпростореним світом піднявся Тарас Шевченко, бо писав про стривожену думку людини, про її боріння із злом, про поривання до щастя. Піднявся і став на весь зріст, щоб і нині залишитись для нас усіх пророком Правди".

"Люблю читати поезії Тараса Шевченка, — ділиться думками учениця цієї ж школи Юлія Поворознюк. — Надихають творити добро, бути милосердними, поважати батьків, цінувати українське слово. "Кобзар" — це дарунок українському народові на віки".

Ось такі почуття і думки викликають у юного покоління постать великого Пророка українського народу і його творчість. Учителі та учні міста схвально відгукуються про заходи в народному Домі "Просвіти". Щороку тут березень оголошується

Хмельницькі учні в Каневі.

Шевченківським місяцем: експонується виставка рідкісних видань про життєвий і творчий шлях поета "Свою Україну любіть", проходять Шевченківські уроки. У травні приходять до пам'ятника Т.Г.Шевченка, покладають квіти...

До розуму і серця юних

Популяризація творчості Т.Г.Шевченка і літератури про нього — один із основних напрямків роботи з молоддю Хмельницької обласної бібліотеки для юнацтва. У фонді книгозбірні мається багата спадщина поета. Тут і 2-х, 5-ти і 12-томне видання генія, вибрані поезії, збірки, драматичні і прозові твори.

У краєзнавчому відділі любовно зібрана література, яка розкриває зв'язки Кобзаря з подільським краєм. Це матеріали наукових конференцій "Т.Г.Шевченко і Поділля", тематичні папки, збірки досліджень подільських літературознавців. А у відділі мистецтв представлені матеріали про Шевченка — художника.

Щороку в бібліотеці проходять дні Шевченківської книги "Хай дух Шевченка об'єднає нас". Розгорнуті книжково-ілюстративні виставки дають змогу розширити кругозір читачів з різнобарвного творчого доробку Кобзаря. Проводяться літературні бесіди, презентації, радіовікторини, зустрічі з письменниками, літературознавцями, виставки ілюстрацій старшокласників до творів поета. Цікавлять молодь літературно-музичні години "Шевченко і музика", "Шевченко — художник", "Поет і княжна" (Т.Шевченко і В.Репніна). Доповненням до них служать репродукції полотен Кобзаря. У дні березневих канікул у книгозбірні стартує тиждень дитячої та юнацької книги.

Однією із форм спілкування з учнівською молоддю є проведення конкурсів наукових робіт за шевченківською тематикою "Відкриваю Шевченка". Кращі з них були презентовані читачам бібліотеки.

До 155-річчя написання "Заповіту" у бібліотеці відбулася зустріч з праправнуком Тараса Шевченка Олександром Андрониковичем Відоменком, читачі ознайомилися з книжковою виставкою "Духовна енергія "Заповіту". Ліричним прологом до заходу були вірші українських поетів у виконанні літературного гуртка міської школи мистецтв. Музичною окрасою майже всіх заходів є виступи студентів музучилища.

У травні 2000 року, коли Хмельниччина приймала учасників Міжнародного Шевченківського літературно-мистецького свята "В сім'ї вольній, новій", в бібліотеці пройшло нагородження переможців обласної радіовікторини "Подільськими стежками Кобзаря". Юним читачам області було запропоновано питання:

1. У якому році та з якою метою Т.Г.Шевченко відвідав Поділля і Волинь?
2. Назвіть населені пункти нинішньої Хмельниччини, через які пролягав шлях Кобзаря.
3. У яких творах Т.Шевченко відобразив свої враження від перебування в нашому краї?
4. Назвіть подільських друзів і однодумців Кобзаря.
5. Які народні пісні записані Т.Шевченком у нашому краї?

Учасниками вікторини стали старшокласники, учні ПТУ, студенти середніх і вищих навчальних закладів.

Досвід, накопичений працівниками книгозбірні з пропаганди Шевченкіани, і сформований читацький актив сприяли створенню тут молодіжного об'єднан-

*Студентки
музичного
училища
виконують
пісні на слова
Т.Шевченка.*

ня "Скарб", яке ставить на меті донести до розуму і серця школярів Шевченкове слово, його любов до рідної мови, до України.

Шевченкіана Лео Мола

Наприкінці 2000 року у Санкт-Петербурзі було урочисто відкрито пам'ятник Тарасові Шевченкові, автором якого є видатний канадський скульптор Лео Мол. Це четверта робота за останні тридцять шість літ подолянина за походженням Леоніда Григоровича Молодожанина, присвячена Кобзареві. Перший його пам'ятник постав в американському Вашингтоні (1964 р.) — це подія зібрала майже 120 тисяч українців зі всього світу, другий — в американському Буенос-Айресі (1971 р.), третій — у бразильському Прудентополісі (1989 р.). Крім washingtonського, решту три відливали з бронзи у ливарні під Мюнхеном. У двох випадках — для Бразилії і Росії — Лео Мол відмовився від гонорару і сам навіть оплатив перевезення скульптур з Баварії до місць їх встановлення на постаменти. До речі, виготовлення постаменту у Фінляндії для пам'ятника Т. Шевченкові у Санкт-Петербурзі профінансувала міська влада Львова.

Молодожанин походить з подільських гончарів — народився 15 січня 1915 року у містечку Полонному, що на межі Поділля та Волині. Його батько робив дитячі іграшки — всіляких свищиків: пташок, коників, песиків, яких залюбки люди купували для колядників на Різдво. Батькові в роботі допомагала і мати Ольга Кирилівна. Але син цього в Україні не пам'ятає. Бо вже восени 1915 року у зв'язку з початком першої світової війни сім'ю висилають з прифронтового Полонного до Сибіру — в село Мишоловку поблизу Іркутська. Наступного року батько влаштувався на фарфорову фабрику в Іркутську, і сім'я переїхала туди, а в 1921 вони вже були в Красноярську. Тут Леонід пішов до школи, і хоча вдома деякий час батьки намагалися розмовляти українською, та й у школі навчали-

Лео Мол (Леонід Григорович Молоджанин).

ся діти з українських родин, так само силоміць вивраних з рідної землі, українських книжок не було, і хлопець не оминув русифікації.

У 1929 році сім'я переїхала на Північний Кавказ. Батько влаштувався на роботу на черепично-гончарній фабриці в Нальчику, а Леонід після закінчення 8-го класу почав працювати художником-декоратором у робітничому клубі. Його перші роботи помітили і послали навчатися до "школи молодих талантів" Ленінградської академії мистецтв. У 1936 році Леонід вступив на скульптурний факультет Академії мистецтв у майстерні М.Манізера. Вже на першому курсі Л.Молодожанин створив для Ленінградської консерваторії погруддя П.Чайковського, а

на другому — постать О.Бородіна. Обидві скульптури досі прикрашають вестибюль консерваторії. Допомагає М.Манізеру у формовці постаті Т.Шевченка для пам'ятника в Києві.

Щоб закінчити дипломну роботу, Леонід поїхав до Нальчика, де взявся за виконання скульптурного портрета кабардинського поета Пачева. Плідну роботу і навчання перервала війна. Молодожанин опиняється в Європі за досить незвичних обставин. Окупувачи в 1942 році Нальчик, німці забирали молодь на роботи в Німеччину. На мобілізаційному пункті 26-річний Леонід випадково знайомиться з німецьким офіцером, аристократична сім'я якого захоплювалася мистецтвом і займалася меценатством.

"Що вмієш робити?" — "Малювати". — "Ось листок паперу — покажи". Леонід намалював. Так, як міг намалювати студент-дипломант Академії мистецтв у Ленінграді, один із найкращих учнів творчої майстерні професора Матвія Манізера, який, до речі, у тридцять років виконав монументальні скульптури для трьох пам'ятників Т. Шевченку — у Києві, Харкові та Каневі. Як міг намалювати молодий митець, роботи якого вже тоді придбала Ленінградська консерваторія. Вражений офіцер, не залишаючи Леонідові право вибору, відправив його, супроводивши своїми рятівними листами-рекомендаціями, у Відень. На роботу, як мовиться, за спеціальністю — у розпорядження тамтешнього скульптора Вільгельма Фрасса. Останньому навіть нічого не треба було розповідати про прибульця: побачивши перші роботи Молодожанина у Відні, Фрасс порекомендував Леоніду їхати в Берлін, щоб далі навчатися. Там він стає помічником скульптора і заробляє собі на навчання в столичній Академії мистецтв. Згодом одержує ліцензію, що дає право працювати самостійно. У 1943 році Молодожанин одружується з місцевою дівчиною Маргарет Шолтес. Знайомиться з колишнім гетьманом України — генералом Павлом Скоропадським, який згодом загинув під час бомбардувань Берліна радянською авіацією. Наприкінці війни молоде подружжя не чекає приходу Червоної Армії — вмирати в Сибіру як "зрадники Вітчизни" ніхто з них не хотів — і рушає в Нідерланди.

Через деякий час Молодожанину вдається організувати в Ейндховені власну майстерню, провести першу у своєму житті персональну виставку скульп-

тур. На ній вперше за порадою голландського колеги з'явився творчий псевдонім майстра — Лео Мол. "Так їм знайти тебе буде важче, — наївно радив той. — А то "Леонід Молодожанин" одразу видасть своє коріння". Спочатку це були криптоніми (Лео. Мол.), а з часом крапки зникли і стали ім'ям і прізвиськом нашого земляка, під яким став відомим у мистецьких колах світу.

У 1948 році родина Молодожанинів виїхала до Канади. Леонід спочатку працює робітником на фермі вихідця з України Миколи Гоголя. Той новоприбулих до роботи взимку не приспішував, і Молодожанин мав час для відвідин Вінніпегу — тодішньої "української столиці" Канади. Вирішальним стало його знайомство з українцем Яковом Майдаником, місцевим малярем ікон, який був власником крамниці церковних речей. Молодожанин взявся для нього малювати ікони. За три роки роботи він розмалював багато церков і костелів різних релігійних конфесій і різних народів. Напевне, якби не було цього періоду його творчості, то й не виконував би згодом Лео Мол впродовж багатьох років чимало замовлень Ватикану, зокрема скульптурні портрети Римських Пап: Павла VI, Івана XXIII, Івана Павла II, кардинала Йосипа Сліпого, скульптуру князя Володимира Великого. Лео Мол ліпив президентів США Дуайта Ейзенхауера, Джона Кеннеді, британську королеву Єлизавету II, митрополита Андрія Шептицького, пророка Мойсея, фізика-ядерника і правозахисника Андрія Сахарова.

Він створив скульптури Миколи Лисенка і Олександра Кошиця, інших діячів української культури.

У 1992 у Вінніпезі відкрився "Сад скульптур Лео Мола" — єдиний на всю Канаду музей під небом, в якому представлено твори одного майстра. На алеї поставлено просто неба 28 скульптур, а біля входу зображені гуцул і гуцулка.

Про рівень міжнародного визнання Лео Мола свідчить його членство в найпрестижніших спілках Канади, США, Німеччини, урядові нагороди Канади, США. До них добавилася і українська. 22 серпня 1992 року під час першого Світового конгресу українців у Київ Лео Мол одержав з рук Леоніда Кравчука почесну відзнаку Президента України за номером "10".

Місцева школа у містечку під Мюнхеном носить ім'я Лео Мола. Німці — дорослі і малі — вважають його своїм. Канадці — теж. А нам — сам Бог велів.

Лауреати обласної премії ім. Т.Г.Шевченка

У 1993 році з ініціативи обласного управління культури, і зокрема тодішнього його начальника П.Я.Слободянюка, було встановлено обласну премію Т.Шевченка за активну роботу по відродженню української національної культури.

За вісім років з дня встановлення цієї премії її лауреатами стали представники культури, літератури, мистецтва, краєзнавства.

Премії удостоєні письменники: Микола Федунець, Григорій Храпач, Микола Магера.

Микола Федунець — голова Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України з 1986 р. Він автор близько 20 поетичних збірок.

Окремі його поезії перекладені на азербайджанську, болгарську, білоруську мови, опубліковані в Канаді, Кореї, Білорусії. Він є ініціатором видання багатьох книжок подільських письменників, упорядником книги "Сто поезій та поетів", "Поетична Хмельниччина: давнє і сучасне", "Свічка вічності" до Міжнародного Шевченківського літературно-мистецького свята 2000 р.

Григорій Храпач живе і працює в селі Гелетинці Хмельницького району.

Як учасник війни нагороджений бойовими орденами і медалями. Автор понад 20 книжок віршів, оповідань, повістей для дітей та юнацтва. Його мініатюри (віршовані загадки, скоромовки, віршовані казки), яких кілька сотень, друкувалися на сторінках часописів, газет, збірників та підручників.

Микола Магера в роки Другої світової війни був на фронті, а потім понад 34 роки віддав педагогічній роботі. Тож не випадково свою творчість спрямував на написання художніх творів не тільки для дорослих, а насамперед для дітей.

Його казку "Хоробрі з найхоробріших" включено до шкільної програми.

Перебуванню Т.Шевченка на Поділлі М.Магера присвятив повість "Кам'янецькими стежками".

Лауреатами премії стали і відомі краєзнавці Поділля: автор цих рядків і Галина Медведчук.

Галина Медведчук у 1980 р. стала науковим співробітником Меджибізького історико-етнографічного музею і доклала чимало зусиль і знань комплектуванню фондів, проведенню наукових досліджень, створенню експозицій. Вона автор етнографічних досліджень "Краса подільської народної вишивки", "Народні страви подолян другої половини XIX першої половини XX ст. та пов'язані з ними вірування, обряди, звичаї" та інш.

Духовне відродження, виховання національної свідомості неможливе без книги. Великий внесок у цьому процесі працівників бібліотек.

Тож закономірно, що серед лауреатів є Ірина Троняк — директор Кам'янець-Подільської районної централізованої бібліотечної системи і Тамара Прокопчук — директор Дунаєвецької ЦБС.

Більше 20 років очолює районну бібліотеку Тамара Прокопчук. За цей час керована нею установа була двічі занесена на обласну Дошку пошани, займала третє місце в республіканському змаганні на кращу бібліотеку, 8 разів посідала перше місце в області за підсумками роботи за рік.

Один із пріоритетних напрямків роботи бібліотеки — краєзнавство. Створено краєзнавчий сектор, постійно проводиться дослідницька та пошукова діяльність. За це Всеукраїнською спілкою краєзнавців бібліотеці присуджена премія імені Дмитра Яворницького. Бібліотека проводить цікаві заходи по пропаганді спадщини Кобзаря. Досвід цього культосвітнього закладу узагальнено обласною універсальною науковою бібліотекою ім. М.Островського у брошурі "Скарби подільської землі".

Серед лауреатів обласної премії імені Кобзаря представники мистецтва: Іван Рожко, Леонід Диса, Віктор Гаврилюк, Валентина Щур, Микола Босенко.

Головний режисер обласної філармонії Іван Рожко створює свою "Шевченкіану". Починаючи з 1986 року, він щорічно проводить шевченківські вечори: "Думи мої, думи", "Отче наш, Тараса Всемогущий", "Та не однаково мені", "Всім нам вкупі на землю єдиномисліє подай і братолюбіє пошли" та інш.

І. Рожко вміє відчути душу творчості поета, мислителя, художника і дійово представляти її, бачити перспективу і кінцевий результат своєї діяльності,

спрямований на виховання національної свідомості. І.Рожко як сценарист і режисер протягом десяти років беззмінно здійснює постановку художньо-масових театралізованих заходів і вистав біля пам'ятника Т.Шевченку у Хмельницькому.

Для досягнення режисерського задуму він запрошує кращі професійні творчі сили не тільки області, а й Києва і Львова.

У 1990 році актору Хмельницького облмузтеатру Леонідові Дисі запропонували зіграти образ Тараса Шевченка, введеного режисером в спектакль для школярів "Катерина", створеним за мотивами однойменної поеми. Виконання цієї ролі Леонідом Дисою було настільки вдалим, що з того часу він є незмінним творцем сценічного образу нашого генія. Жоден шевченківський вечір у М.Хмельницькому не проходить без художнього читання поезій з "Кобзаря" Л.Дисою, загримованим під Тараса Шевченка.

За майстерне сценічне втілення безсмертного образу Кобзаря Леонід Диса був одним із перших удостоєний літературно-мистецької обласної премії ім. Т. Шевченка.

Пам'ятною подією в творчій біографії соліста обласної філармонії Віктора Гаврилюка стала опера "Вічний етап". У творі подільського композитора народного артиста України Миколи Балеми, яка була поставлена силами артистів ансамблю, народного месника в інтерпретації В.Гаврилюка наділено споконвічними символами народно-казкової фантазії. Цьому сприяло і лібрето поета Павла Гірника. Віктор Гаврилюк створив образ захисника знедолених, використавши при цьому всі можливості свого голосу й вокальну майстерність.

Майже двадцять літ працює викладачем Хмельницького музичного училища ім. В.Заремби скрипачка Валентина Щур. Одночасно вона і солістка обласної філармонії, виступала у Франції, Голландії, Польщі та Болгарії. Гра В.Щур завжди вражає потужною і пружною експресивністю, щирим молодечим запалом. Ці риси її творчої вдачі особливо розкрилися в "Фантазії — монолозі" подільського композитора Анатолія Потапова. Її високий артистизм у повній мірі розкрився у "Фресках" Лесі Дичко, що написані за мотивами життя і творчості народної художниці України Катерини Білокур. Не тільки як концертний музикант, але і як педагог Валентина Щур самовіддано слугує високому мистецтву, сповідуючи через музику загальнолюдські морально-етичні ідеали.

Шевченківська тематика займає значне місце в навчально-виховному процесі Хмельницького музичного училища. Народна капела бандуристів Хмельницького міського будинку культури та музучилища (керівник М.Босенко) виконує шевченківський "Заповіт" в музичній обробці Я.Степового, "Не щебечи, соловейку" в обробці Г.Верьовки та інш. Ряд шевченківських пісень виконує сам керівник капели, викладач музучилища Микола Босенко.

Ім'я заслуженого художника України Миколи Мазура, лауреата обласної премії ім. Т.Шевченка, відоме не лише на Поділлі, але й в Україні. Його монументально-декоративні, скульптурні, живописні твори свідчать про неординарний талант, професійну майстерність, високу європейську культуру.

Всі твори М.Мазура випромінюють добру енергію, повідують про події непересічені, за своїм настроєм і внутрішнім змістом у своєму загалі є гімном життю. Це твори, в яких художник возвеличує Землю, Матір, жінку і весь Рід свій; простягує ледь вловимі промінчики, що з'єднують людину з Небом; по-

відує про її складне життя, — зі спогадами і мріями, в якому знаходиться місце деревам і травам, зорям і водам, птахам і звірам ("Подoliaни", "Південний Буг і Плоска", "Річка Плоска", "Роде наш", "Дош", "Сад", "Водограй" та інш.)

Лауреати обласної премії ім. Т.Шевченка — це ентузіасти відродження і розвитку духовності рідного краю. Одним із основних завдань вони вважають донести до народу, особливо молоді, шевченківське слово, поезію, образотворчу спадщину, які мають могутній емоційно-виховний заряд.

Не так тії вороги, як добрії люди

Мабуть, жоден інший поет не є так широко знаним, щиро любленим і шанованим серед свого народу, як Тарас Шевченко!

Сотні пам'ятників і скромних, і величних, як виявлення шани і як утвердження, що ми не зникли з землі остаточно, як колись трипільці і кіммерійці, розбудовані в Україні і поза її межами — від Вашингтона до Парижа, від Києва до Харкова, від Москви до Едмонтонa.

Щоправда, й ніякий поет, певно, у світі не має стільки ворогів, як наш Шевченко.

Російський цар заслав його на десять років без права писати і малювати.

Царський уряд і його поплічники переслідували народного поета протягом усього його життя, не припиняли боротьби з ним і після його смерті. Збереглося чимало документів, з котрих видно, наприклад, як шанували слово і пам'ять Кобзаря подoliaни і як боролися з ним представники офіційних властей.

Так, 20 квітня 1909 року директор народних шкіл Подільської губернії дає термінове розпорядження інспектору народних училищ 3-го району Подільської губернії про вилучення в школах книги "Життя Тараса Шевченка". У ньому говорилося: "До відома пана попечителя округу дійшло, що Полтавська земська управа придбала у власність цілком видання видавництва "Час" у Києві "Життя Тараса Шевченка", яка рекламує україноманські книги, і розіслала в усі повітові управи, волосні правління, а також училища для розповсюдження серед грамотного населення... Чиста виручка призначена на спорудження пам'ятника Шевченка в Києві. Повідомляючи про викладене, згідно пропозиції його превосходительства від 10 квітня за 15696, маю честь покійно просити ваше високородіє розпорядитися і вжити всіх заходів, щоб зазначене видання не було розповсюджене серед учнів ввіреного вам району, а якщо воно одержано в училищах і роздане, то щоб було відібране..."

Та царські циркуляри не допомагали.

У 1914 році передова громадськість країни готувалася відзначити столітній ювілей Тараса Григоровича. 11 січня жителі Кам'янця-Подільського звернулися з заявою до міської думи з пропозицією створити ювілейний комітет. "Невдовзі, а саме 25 лютого 1914 року, минає 100-ліття з дня народження геніального українського Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка, поезія якого здобула славу не тільки серед земляків його, але й серед інших народів.

До гідного святкування цього дня вже давно готується російська культурна громадськість. Столичні міста Росії — Петербург і Москва, які так урочисто

відзначили нещодавно 50-річний ювілей з дня смерті Т.Г.Шевченка, в даний час готуються до не менш гідного вшанування 100-літнього ювілею з дня його народження. Місто Київ, де має бути споруджений пам'ятник поету, особливо готується до ювілею, а міська дума, в грудневому засіданні своєму, постановила взяти участь у вшануванні і обрала комісію, яка має виробити програму святкування...

Наше місто — Кам'янець, — що справедливо вважається розумовим і культурним центром Поділля, на мові населення якого писав І.Г.Шевченко, в даному випадку не може бути винятком, і ми, що нижче підписалися, сподіваємося, що Кам'янецька міська дума, визнаючи і цінуючи творчість Т.Г.Шевченка, який свого часу відвідав наше місто, гідно відгукнеться на ювілей.

Зі свого боку ми дозволяємо собі просити Кам'янецьку міську управу: обрати комітет для організації святкування 100-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка і увічнення пам'яті його в Кам'янці-Подільському".

Під заявою стояло 184 підписи. А через місяць, 1 лютого 1914 року, шевченківська комісія Кам'янець-Подільської міської думи ухвалила:

"І. Лагерну вулицю назвати вулицею Тараса Шевченка, одній із міських шкіл за вказівкою міської управи присвоїти ім'я Тараса Шевченка. 2.25 лютого в день пам'яті народження поета, о 12 годині дня відслужити панахиду по ньому — якщо можна, в Кафедральному соборі архієрейським служінням.

О першій годині дня того ж 25 лютого провести урочисте засідання Думи, на якому один із гласних повинен виголосити промову, присвячену пам'яті поета. О 8-ій годині вечора влаштувати в Пушкінському будинку безплатний літературно-музичний вокальний вечір, присвячений пам'яті поета, який складався б лише з його творів. Там же на початку вечора прочитати реферат про Тараса Шевченка, а в заключній частині вечора — поставити живу картину на тему: "Апофеоз Тараса Шевченка".

Усе це розгнівило царських держиморд. Вже через чотири дні після ухвали Кам'янець-Подільської шевченківської комісії з'явилося грізне розпорядження київського генерал-губернатора Трепова київському, подільському та волинському губернаторам, в якому, зокрема, зазначалося: "Маючи на увазі, що подібні святкування ювілею Шевченка можуть бути намічені і в інших місцевостях Південно-Західного краю, вважаю своїм обов'язком повідомити Вашому превосходительству для дальших розпоряджень, що в погодженні моєму з Міністерством внутрішніх справ визнано необхідним утриматися до особливих розпоряджень з дозволом будь-яких вшанувань пам'яті названого поета, які носили б публічно-громадський характер".

На підставі цього документа подільський губернатор дає вказівку головам земських управ, міським головам, міським старостам і начальникам поліції Подільської губернії: "... прошу голів земських управ, міських голів і міських старост не допускати вшанування пам'яті Шевченка з боку земських і міських громадських управлінь, а начальникам поліції ввести в обов'язок суворо наглядати за недопущенням публічного вшанування пам'яті названого поета як з боку громадських груп так і приватних осіб".

Портрети поета розстрілювали орди Муравйова, що вдерлися у 1918 році до Києва й знищували все "що українським звалось". Його пам'ятник розстрілювали польські шовіністи у тридцятих роках під час відомої пацифікації, коли

окупант прагнув примусити галичан стати на коліна. А як фальшували Шевченка інквізитори тоталітарної системи, вирубуючи цензурською сокирою з його творів усе, що не відповідало ідеології "татарських людей"!

Пригадується, що в часи вже так званої "перебудови", десь у кінці вісімдесятих чи на початку дев'яностих, у коротичівському "Огоньку" у вигляді "передової" було надруковано опус перебіжчика на радіо "Свобода" Марка Дейча, у якому він звинувачував Шевченка в антисемітизмі за поему "Гайдамаки", особливо за "Гонту в Умані", і вимагав негайного вилучення його стабільного вивчення в школах і вузах, з шкільних програм та вузівських курсів, з бібліотек усіх рангів та видів.

На жаль, ворогів Шевченка, як і всього українського, достатньо і сьогодні. Одні пропонують припинити вівішувати його портрети, інші — вслід за українофобом В. Белінським, нав'язують думку про пияцтво поета, треті — знову і знову загрожують небезпекою "буржуазного націоналізму", до якого, мовляв, підштовхує творчість Кобзаря, четверті намагаються принизити мову, якою писав Тарас, Україну, яку він гак любив, український народ.

Серед очорнителів чи не найбільшу частину "Геростатової слави" хоче вирвати собі "психоаналітик" із Києва Олесь Бузина. Так, у трьох номерах (12, 19 і 26 червня 1999 р.) російськомовної газети "Киевские ведомости" він виступає з брутальною статтею "Вурдалак Тарас Шевченко", а пізніше видав окрему книгу під такою ж назвою.

Головним завданням автора було якомога влучніше препарувати і сфальшувати твори та біографічні дані, спотворити образ Тараса Шевченка, якомога більше принизити його, аж до таких висловів: "Вурдалак Тарас Шевченко", "Этот тип просто спорит сам с собой, как это свойственно сумасшедшим, путаясь в мыслях, спотыкаясь на каждом шагу и кривляясь перед зеркалом", "...художника Сошенко, такого же голодранца, как Тарас", "Шевченко составил целый политико-алкогольный заговор", "...честно говоря, пьянство даже оттянуло на год арест Шевченко", "...приговор был вынесен точно такой же, как доставался в те времена алкоголикам благородного сословия", "На репинском портрете явно отразилась любовь Кобзаря к крепким напиткам". А ще, крім того, Шевченко був ледачий, бо одного разу "вздремнул под вербой", тупий до науки: "даже й поверхностно не изучил ни одного ружейного приема", "стукач", бо "выследил неверную жену... Карла Герна".

Підбираючи факти і аргументи для паплюження великого поета, Бузина хоча б ознайомився із свідченнями сучасників Шевченка, які бачили поета, зустрічалися з ним, спілкувалися.

"Протягом двох років, — зазначає у спогадах Катерина Юнге (Толстая) (1843—1913), російська художниця, дочка графа Ф. Толстого, віце-президента Академії мистецтв, і як я бачилась із Шевченком, за рідкими винятками, кожний день я ні разу не бачила його п'яним, не чула від нього жодного непристойного слова і не помічала, щоб він у поведженні чим-небудь відрізнявся від інших добре вихованих людей". А ось що пише український і російський етнограф і письменник Афанасьєв-Чужбинський (1816—1875): "Середнього зросту, дебелий, на перший погляд, лице його здавалося звичайним, але очі світилися таким розумним і виразним світлом, що мимовольно я звернув на нього увагу... Тримався він у товаристві вільно, із тактом, ніколи не вживав тривіальних виразів..."

Але ж ці сучасні Бузинячі спроби робляться найпримітивнішими засобами — до глибинного вивчення матеріалів, серйозного аналізу фактів, прочитання документів, порівняльних характеристик, заглиблень в епоху і психологію творчості в них далеко.

Читаючи спогади сучасників поета, ще раз переконаєшся у брехні Бузини, що саме більшовики "установили культ Шевченко". Хоча в іншому місці він уже твердить: "И большевики, и националисты очень любили Шевченко, с одинаковым рвением создавали его культ и числили его в пророках". Шану Шевченкові, пане Бузина, створив український народ. Не турбуйтеся, заповідь "не сотвори кумира" ми знаємо і виконуємо. Всьому ціну знаємо. Бог є Бог, а Тарас Шевченко — син українського народу. Геній Тараса не потребує виправдань — його поезія, "Кобзар" говорять самі за себе — це подарунок всьому людству, але не був би він навіть прославленим поетом — прославив би свою Батьківщину і свій народ як талановитий художник.

Тому, мені здається, художниці Марині Туровській, яку залучили ілюструвати статтю О. Бузини, слід було подумати: чи свій злий "шарж" присвятити художнику-академіку Шевченкові, чи п. Бузині. Пана Бузину "цей портрет" нагадує більше. А чого варте протиставлення "вурдалака Тараса Шевченко" цареві Миколі I, який був, за Бузиною: "храбрый, не раз доказавший свое самообладание, человек с чувством юмора и интересом к литературе", а крім того, ще й знав українську мову. І далі зовсім парадоксальний висновок автора: "В какой-то мере царь был даже большим гуманистом, чем поэт".

Чи не в гарячці писала людина, щоб поставити все з ніг на голову? Навіть не треба вдаватися до літературознавчих чи історичних джерел, бо кожен старшокласник скаже, що мало в світі поетів, які б з такою силою ненависті й гніву таврували насильство ігноблення, як Шевченко, а "фельдфебеля-царя" він дуже образно розвінчав у поемі "Сон". Цар же Микола I увійшов в історію тим, що придушив повстання декабристів, створив Третій відділ (політичну поліцію), жорстоко переслідував вільнодумство (О.Пушкін, М. Лермонтов, О. Герцен, Т. Шевченко, М. Костомаров, М. Гулак ш ін.). Виступаючи "жандармом Європи", цар розгромив Польське повстання 1830—31 і революцію в Угорщині 1848—49 років. Складається враження, що автор статті шкодує, що цар не добив українського генія, а відправив його майже на курорт в Казахстан, де той мав можливість пити, гуляти, де так і не засвоїв муштру, а його ще й любили, "на руках носили". Тож вирішили зараз його добити, бо й у могилі багатьом страшний Т. Шевченко, і пам'ятник муляє декому очі.

Нащадкам "варшавського сміття", "грязі Москви", усяким манкуртам не подобаються "Кавказ", "Розрита могила", "Сон", "Гайдамаки", "Заповіт", "І мертвим, і живим...", і все, що створено генієм. Тому за статтею Бузини так і відчуються замовники. Вона хоч і низького рівня (не пошук, а наклеп), та розрахована саме на недругів українського народу, "недорослей", "население".

Гірко дивитися, як деградує в Українській державі радіо, преса, телебачення, реклама, як зневажається і паплюжиться чарівна українська мова — наш дорогоцінний скарб. І цього деяким замало: тому замість того, щоб кинути свій хист на захист української духовності, стараннями бузин замахуються на святиню, що є в нашій національній культурі. Занадто багато розвелось охочих викохувати і заохочувати таких бузин, і тому хочеться додати, читаючи цей пасквіль, який видав ще й книгою: "Бузина, не плети "бузу".

Не має права на існування антиукраїнська ідеологія. Ми покликані разом докласти усіх сил, щоб ніхто не посмів заважати становленню нашої держави, розвитку нашої культури і духовності.

Свій внесок у шельмування Шевченка вносять і окремі представники діаспори. Використовуючи, наприклад, терміни австрійського психіатра Фрейда, вони ліплять Шевченкові тавро гомосексуаліста. А нещодавно Джордж Грабович видав в Україні книгу "Шевченко як міфотворець". Вслід за нею розвідку "Шевченків міф України" публікує і наша Оксана Забужко.

Пробираючись крізь численні терміни і посилання на західних філософів у цих виданнях, все ж хочеться запитати: невже в "Сні" та "Кавказі", "Катерині" та "Наймичці", в безсмертному "Заповіті" та гнівному і мудрому трактаті "І мертвим і живим..." поет "творив міф", а не відтворював з болем і гнівом реальну дійсність — приниження і страждання своїх братів і сестер, яких перетворили на "рабів німих", і як патріот, мріяв про "сім'ю вольну, нову"? Суєсловите, панове!

А Шевченко, незважаючи на хулителів, не старіє: творчість його і колись, і тепер була і є цілющою рікою, що напоює душу народу вірою в краще майбутнє.

Література

- Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К.: Вид-во Акад. наук УРСР. — 1964.
- Т.Г. Шевченко в документах і матеріалах. — К.: Держполітвидав України. — 1950.
- Тарас Шевченко. Документи і матеріали. 1814-1863. К.: Держполітвидав України. — 1963.
- Шевченківський словник. К.: Інстит. літерат. ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. — 1978.
- Шевченко Т. Повести. — К.: Держвидав худ. літерат. — 1964.
- Жур П. Дума про огонь. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. — К.: Дніпро. — 1985.
- Шовкопляс Г.М. Шовкопляс І.Г. За покликом серця. Пам'ятки історії та культури в житті і творчості Т.Г. Шевченка. — К. Наук. думка. — 1990.
- Сваричевський А. Археографічна подорож Т.Г. Шевченка на Поділля // Нар. творч. та етнограф. — 1973. — №2, С.
- Магера М. Кам'янецькими стежками. — Повість. — Хмельницький облполіграфвидав. — 1989.
- Сваричевський А. Т.Г. Шевченко і Поділля. — Хмельницький: Поділля. — 1994.
- Відоменко О. Оплаканий і зраджений. — Хмельницький. — Поділля. — 2000.
- Чаговець В. Біля могили Т.Г. Шевченка // Літ. Україна. — 1989. — 2-11 лют.
- Сваричевський А. "Богу милий друже, мій Аркадію" // Сваричевський А. Про-скурів літературний. — Хмельницький. — Евріка. С.18-28.
- Назаренко Є. "Володіє серцями мільйонів" (про П.Свенціцького) // Под. вісті. — 1997. — 13 берез.
- Шостак Р. Повернення Лео Мола // Високий замок. — 2000. — 22 груд.
- Назаренко Є. Лео Мол, уродженець Полонного // Ровесник. — 1994. — 21 травн.
- Бендюг В. Шевченків шлях на Славутчині // Под. вісті. — 2001. — 13 берез.

Про автора

СВАРИЧЕВСЬКИЙ

Анатолій Володимирович

Народився 29 січня 1930 року в селі Баговиця Кам'янець-Подільського району в учительській сім'ї. Важке воєнне й повоєнне дитинство пройшло у невеличкому хуторі Гуцули, розташованому на денці гірської чаші мальовничих Медоборів.

1949 року закінчив Дерев'янську середню школу, а в 1953-му — Кам'янець-Подільський педагогічний інститут.

Працював у Хмельницькому викладачем технікуму, завідувачем кабінетом української мови і літератури обласного інституту вдосконалення вчителів, завідував лабораторією гуманітарних предметів цього закладу. Нині — редактор науково-методичного журналу “Педагогічний вісник”.

Нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради України, медалями. Відмінник народної освіти. Має звання вчителя-методиста. Лауреат Всеукраїнського творчого конкурсу ЗМІ “Українська мова — мова державна”, обласних премій: літературно-мистецької ім. Т.Шевченка, педагогічної ім. М.Смотрицького, журналістської ім. Ф.Савчука, “За подвижництво у державотворенні” ім. Я.Гальчевського.

Його перу належать сотні статей-досліджень, опублікованих у різних виданнях. Окремими книгами, брошурами вийшли такі його праці: “Краса України — Поділля”, “Буду жити. Слідами Лесі Українки на Хмельниччині”, “Шевченко і Поділля”, “От де наша слава”, “Проскурів літературний”, “Себе Українкою звала”, “Музей Л.І.Глібова в школі” (буклет) та інші.

Учасник 35 Міжнародних, Всеукраїнських, міжвузівських науково-практичних та історико-краєзнавчих конференцій і симпозіумів, у наукових збірниках яких опубліковані тези його виступів.

ЗМІСТ

За покликом серця (передмова О.Відоменка)	3
З Кобзарем — у третє тисячоліття	5
Пісня “Заповіту” над планетою	6
Він тут ходив	9
“Розкажи мені, друже мій, що-небудь про нашу прекрасну Волинь і Подолію”	15
Чи ночував поет у Проскуріві, або Обережно з міфами про Кобзаря	18
“Богу милий, друже мій Аркадію”	19
Подільські друзі й однокласники Кобзаря	21
Звідси видно всю Україну	24
“Жива, невмируша”	28
Зустрів прах Кобзаря	30
Над труною промовляв... ..	31
Перший опис Шевченкової світлиці	33
Незвичайне і маловідоме видання	35
“Кобзар” в атаку підіймав	37
На зорі незалежності України	38
Шевченко знов пройшов дорогами Поділля	39
Очишатися вогнем Тарасового слова	42
До розуму і серця юних	44
Шевченкіана Лео Мола	45
Лауреати обласної премії ім. Т.Г.Шевченка	47
Не так ті вороги, як добрі люди	50
Література	54
Про автора	55

Підписано до друку 18.10.2001. Формат 60х84 1/16.

Ум.арк. 3,27. Обл.вид.арк. 3,34.

НВП “Евріка” ТОВ, 29000, м.Хмельницький, вул.Свободи, 2/1, (0382) 70-03-28, 70-03-29

E-mail: evrika@ic.km.ua http://www.ic.km.ua/~evrika

Верстка та друк НВП “Евріка” ТОВ.

Зам. 201-2001. Наклад 107.

Свідоцтво ХЦ 011 від 26.10.2000.

3.50

Хмельницька обласна премія імені Т. Г. Шевченка

ДИПЛОМ

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

Сваричевський Анатолій Володимирович
редактор науково методичного журналу
„Педагогічний вісник“

за вагому подвижницьку діяльність,
спрямовану на відродження духовності,
розвиток національної культури,
активну популяризацію творчої
спадщини Великого Кобзаря.

Головний управління культури
обласної державної адміністрації

О. В. Ільїнська

О. В. Ільїнська

м. Хмельницький
травень 2000 р.

A28568